

Kézirat gyanánt.

A RÓMAI MAGYAR
TÖRTÉNETI ÉS MŰVÉSZETI
INTÉZETEK ÜGYÉHEZ.

Szent László nyomda részvénytársaság Nagyvárad.
1911.

A)

*Nagyméltóságú és Főtisztelendő V. B. T. Tanácsos,
Megyés Püspök Úr!*

A Rómában megalapítandó magyar történeti és művészeti intézet érdekében dr. Fraknói Vilmos v. püspök, szent jobbi apát és nagyváradi latin szertartású székesegyházi kanonok úr által tett javaslatra vonatkozó ügyiratokat Nagyméltóságod múlt hó 20-án 1015. sz. a. kelt nagybecsű levelével egyetemben tisztelettel teljes köszönettel fogadván, méltóztassék megengedni, hogy mint a megalapítási tervezetbe bevont szentjobbi apátsági és egy nagyváradi lat. szert. kanonoki javadalom címén első sorban érdekelt árva nagyváradi lat. szert egyházmegye káptalani helynöke kissé bővebben vehessem igénybe nagybecsű figyelmét.

Amint a lapokban nyilvánosságra hozta dr. Fraknói Vilmos úr alternatív ajánlatát: a nagyváradi lat. szert. káptalan kötelességszerűen haladéktalanul állást foglalt Fraknói Vilmos kartársának azon terve ellen, melyben római történelmi s művészeti intézetének megalapítására önmagának bizonyos évi jövedelem kikötésével szentjobbi apátsága javadalmát örökre s kanonoki javadalmának jövedelmét praejudiciosus módon lekötöni kívánja.

Habár kétségtelen, hogy a most közölt alapszabály tervezet a lapokban közölt múlt évi augusztus 20-iki ajánlatnál kevesebb kifogásra ad okot: azonban ez is föntartja a szentjobbi apátsági és egy nagyváradi kanonoki javadalom, sőt ennek révén a nagyváradi káptalan ellen azon sérelmeket, melyeknek sulya napjainkban fokozott mértékben esik a mérlegre s a melyek miatt a nagyváradi lat. szert. székeskáptalan kötelességszerűen és szilárd meggyőződéssel föl szólal.

Ennélfogva mindenekelőtt a nagyváradi lat. szert. székeskáptalan kérelmét is teljesítve, a káptalani alaposan meg-

okolt felszólalást terjeszttem tiszteletteljesen elő azon kijelentéssel, hogy azt egész terjedelmében magamévá teszem, de sőt az egyházmegyei levéltárból újabb adatokkal is szolgálók a kérdésnek minél tökéletesebb megvilágosításához. Álláspontom azonos az Urban nyugvó dr. Schlauch Lőrincz bibornok-püspök és dr. Szmrecsányi Pál püspök volt főpásztoraiméval, kiknek oldalánál működtem, feljegyzéseiket jól ismertem és okmányilag is igazolhatom.

Mellékelten egész terjedelmükben közlöm kézirat gyanánt a szóban forgó intézetre vonatkozó levelezését dr. Fraknói Vilmos v. püspök, apátkanonok úrnak a nagyváradi lat. szert. egyházmegyei hatósággal.

Ezen levelezésből kitűnik, hogy míg a néh. Schlauch bibornok-püspöknek 1894-ben bejelentett magyar történeti intézet alapításánál, amikor is a nagyváradi egyházmegyének felajánlott egy hely betöltésére vonatkozó jogot a b. bibornok-püspök saját és utódai nevében 1365—1894. sz. a. elfogadta, semmiféle egyházi javadalom lekötéséről nem volt szó, csak saját vagyonából teendő alapítványról: 1905-ben, midőn már történeti és művészeti intézete főnállásának biztosítását célzó adománylevél-tervezetét mutatja be Szmrecsányi Pál püspöknek az alapító, az alapítólevél szövegezéséről megállapítja a püspök, hogy a szentjobbi apátság javadalmára praejudiciusnak látszik. Mintha csak előre látta volna Szmrecsányi Pál püspök a jövőt: mikor harmadszor került tárgyalásra a római intézetek megalapítása, már egyenesen a szentjobbi apátság örök időre lekötésével s hozzá egy nagyváradi kanonoki szék jövedelmeinek sérelmes lekötésével kapcsolatos az alapítvány.

És ez annál visszatetszőbb, bántóbb, mert ugyanaz ajánlja fel 1., a szentjobbi apátság állandó lekötését, aki ugy lett szentjobbi apáttá kinevezve, hogy Schlauch bibornok-püspöknek a váradi káptalan közreműködésével kifejtett hatóságos fellépésével sikerült elhárítani 1900-ban a szentjobbi apátsági javadalom jövedelmeinek 10 évre a tanulmányi alapba rendelését, amint az apátság nem adományozása mellett az akkori vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr Wlassics Gyula tervezte, mikről a melléklet X. és XI. számú iratai tanuszkodnak; 2. mert ugyanaz akarja a káptalanra is sok bajjal

járólag praejudiciosus módon egyik ugynevezett „stallum litterarium“ jövedelmének lekötését, aki csak úgy volt erre a stallum litterariumra felterjeszthető, mert az apostoli nuntius, Haynald érsek-metropolita, a miniszerelnök s főleg a nagy Simor bibornok hercegprimás hathatós közbelépésével Lipovniczky István váradi püspök s káptalana nagy tevékenységének elhárítania sikerült azon veszélyt, melyet Trefort Ágoston 1874. október 21-én a bibornok hercegprimáshoz intézett 1441. eln. számú levelében jelentett be, kifejtván, hogy Ő Felsége trónja elé azon kérelemmel szándékozik járulni, hogy a most megürült nagyváradi stallum litterarium betöltetlenül hagyatván, jövedelmei határozatlan időtartamig a tanulmányi alap céljaira fordíthatassanak. Egyszersmind pedig jelzi azt is, miszerint szándéka a többi hasonló természetű nagyváradi kanonoki állomások megürülése eseteiben ebbeli kérelmét esetről-esetre folytatólag megújítani mindaddig, míg a tan-czéllok jelenlegi nagymérvű szükségai a körülményeknél fogva nem gyérülendének, vagy más megfelelő forrásból fedezhetők nem lesznek.

A Lopussny Ferencz elhunytá folytán a fokozatos előléptetés épségben tartása mellett megürülendő utolsó litterarius kanonoki egy állomásra nézve egy időre ki is eszközölte Trefort miniszter, hogy Ő cs. és apostoli kir. Fensége 1875. évi január 2 án kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelme-sebben megengedni méltóztatott, hogy ezen egy ugynevezett stallum litterarium határozatlan időre betöltetlenül hagyatván, annak jövedelmei ezen legfelsőbb elhatározás keltének napjától számítva Ő Felségének további legmagasabb elhatározásáig *s feltéve a tanulmányi alap katolikus jellegének további fentartását* ezen alap javára oly feltétel alatt beszolgáltatassanak, hogy a kérdéses jövedelem a fentemlített határozatlan idő tartamára is egyedül és kizárólag csak katolikus tanulmányi célokra fordíthatassék“.

Az egyház igazaiért való küzdelem azonban nem sokára diadalra vezetett. Egy litterarium stallumnak egy pár évig tartott lefoglalását is tán azért engedte meg az isteni Gondviselés, hogy kézzel foghatóvá legyenek az ily lekötésből származó bajok. Ennek megvilágosítására csak azt hozom fel, hogy Trefort miniszter nem lévén megelégedve a káp-

talannak a lefoglalt litterarium stallum jövedelméül beszo-
gáltatni megigért egy évi összeggel, melyet csak egy évre fo-
gadott el, átlagos évi összegként, vagy legkevesebb évi 8000
forint megállapítását kívánta 135--1876. sz. a. vagy mód
ajánlását arra nézve, miszerint a tényleges káptalani jövede-
lemről évről-évre betekintés útján közegei által megnyugtató
meggyőződést szerezvén, a stallum jövedelmei bevételezését
e szerint eszközöltesse.

Ilyen keserves emlékek fűződnek a kanonoki szék jöve-
delmeinek lekötéséhez; tehát nem csak elméleti okoskodás,
hanem keserves tapasztalás is sarkalja a káptalant s az egy-
házmegyei hatóságot a kanonoki szék lekötése elleni fel-
szólalásra.

Simor bibornok hercegprimásnak jogvédő hatalmas fölter-
jesztését a mellékleten közlöm, mint tanulságos példáját an-
nak, miként kell az egyház jogait védelmezni.

Nagyok ugyan Ő Felségének, mint apostoli királynak s
a katolikus egyház legfőbb kegyurának az egyház beneficia-
lis ügyei körül való jogai és kiváltságai, de a nélkül, hogy
a nagy Simor bibornok hercegprimás fejtegetéseit folytatnám,
annak a meggyőződésemmnek bátorkodom kifejezést adni, hogy
nem tartom az egyház szellemének megfelelőnek, hogy ép-
pen a főpapság véleményezze a javadalmak körül az ezek
rendeltetésének, jogainak meg nem felelő intézkedéseket.

Ha nekem véleményt kellene mondanom Ő Felségének,
legfőbb kegyurunknak a felől: milyen szempontra kellene
különös tekintettel lenni a szentjobbi apátság, ezen non
curatum beneficium adományozásánál? azt mondanám, ami
Schlauch bibornok-püspöknek volt véleménye, hogy a szent
alapító akaratának az volna most a legmegfelelőbb adomá-
nyozás, ha a budai királyi palotai plebános nyerné el rende-
sen ezen apátságot, mert most ő a szent jobb egyházi ör-
zője; a vallásalap ezen plebánia javadalmazásától felszaba-
dulna, amely plebániának különben is tekintélyesnek illik
lenni s mivel a szentjobbi apátságot tekintet nélkül arra,
hogy melyik egyházmegyéhez tartozik, minden magyar pap
elnyerheti: a királyi palotai plebániára is érvényesülne ezen elv.

Ez a gondolat különben boldogult Szmrecsányi püs-
pöknek is tetszett.

Ha pedig Ő Felsége nem kívánná a királyi palotai plebánia helyzetét így átalakítani: akkor sem volna célszerű a szentjobbi apátságnak a római intézetek javára állandó lekötelezése, mert jövőre is merülnek fel oly egyházi közszükségletek, melyek kielégítésénél pl. dismembratio útján új püspökségek alapításánál, nagyon jó, ha ily javadalmak rendelkezésre állanak.

A szentéletű Hám szatmári püspök akkor még nem régi szatmári egyházmegyéje nagy szükségleteinek kielégítésében nagy segítséget birt a neki adományozott szentjobbi apátságban, valamint 3 kassai püspök is, kik értesülésem szerint a kassai székesegyház helyreállítási költségeire tekintettel nyerték el a szentjobbi apátsági javadalmat. Sőt nem tartom alapnélkülinek azon gondolatomat, hogy Fraknói Vilmos v. püspök ur, aki már 1878. óta élve a helyben lakás terhei nélkül egy nagyvárad i ugynevezett litterarium stallumot, 1900-ban nagy érdemei mellett arra való tekintettel is nyerte második javadalomként a szentjobbi apátságot, mert ismeretes volt a római intézet alapítására vonatkozó terve.

És csakugyan a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter urhoz 1901. november 20-án intézett levelében, melyben a szentjobbi apátság beruházási tervét előterjesztve e célra a törzsvagyoni kölcsönök engedélyezését kéri, ezeket olvasom:

„18. Amikor a jövedelem fokozására törekszem, szemem előtt lebeg azon nyilatkozatom, amelyet Nagyméltóságodnak, mikor apáttá kineveztettem, tenni szerencsém volt. hogy t. i. a javadalom összes jövedelmeit a hazai tudományosság és művészet céljára fogom fordítani. Ezen célok között első helyen azt tűztem ki, hogy Rómában az általam létesített magyar történeti intézet mellé, magyar festők és szobrászok számára műtermeket és lakásokat magában foglaló épületet emelek. A telket 25,000 lira árán (melyhez illeték és költségek czimén 2000 lira járul), a jelen év tavaszán már megvásároltam s az építést mielőbb megkezdeni óhajtom; abban a reményben vagyok, hogy a javadalom fokozott jövedelmei nem csak a telek vásárlási és építkezési költségek lassu törlesztését, hanem a művészeknek megbízásokkal és ösztöndíjakkal ellátását is megfogják engedni.“ És mint ő elnyerhette a

szentjobbi apátságot a római intézetre is tekintettel, ő utána is adományozhatja Ő Felsége legmagasabb belátása szerint s legfelsőbb elhatározásával a szentjobbi apátságot a római intézetekre is tekintettel.

Teljes mértékben osztom a győri püspök úr ő excellenciájának, kinek álláspontja legközelebb áll a váradiak álláspontjához, azt a véleményét, melylyel rámutat arra a veszélyre, mely annak hangoztatásából származik, hogy anyagi erőforrásainkat *intézményesebben* kellene beállítanunk kulturális céljaink szolgálatába és hogy *birtokjogunkat ennek megfelelően kellene átalakítanunk*, mert ha egyszer a tulajdonjog körüli elvek alkalmazását maguk az egyháziak lazítják, ezen az uton lehetetlen a megállás. Hodie mihi, cras tibi. A secularisatiós levegőben élő világ azt a következtetést fogná levonni az ily javadalom-lekötések javasolásából, hogy ime maga a főpapság is azt tartja, hogy csak ily *intézményes* lekötésekkel lehet az egyházi javadalmasokat az egyházi javadalmak jövedelmeinek az egyház törvényei szellemében való használatára szorítani. Az igaz, hogy voltak s a jövőben is lehetnek és lesznek az egyházi nagyobb javadalmak körül bonyodalmak s ezek nem épületesek: de az ezekből is származhatott odiumok megszüntetésére, vagy enyhítésére a javaslat nem alkalmas. Éppen ellenkező hatást kelthet. És az is súlylyal bir, hogy az intézményes javadalom-lekötéseknél szűkebb térre szorul a szabadságot kívánó érdemszerzés mezeje. Az egyik véleményben felhozott concret főpapi javadalmi bonyodalmakért a közvélemény nem a javadalmak nagyságát okolja, de sőt a névleg felemlített főpapok egyik-másikának betegségében a mentő, enyhítő okokat is megállapítja és azt, hogy nem az egyházi intézményben volt a hiba.

Ezek után Fraknói Vilmos v. püspök úr legujabb tervezetére még csak két megjegyzést teszek. Az egyik az, amit különben a mult évben tett kérdésére meg is irtam neki, hogy a birtoknak bérbeadás útján való kezelése nehézségekbe ütközik, mert az apátság helyrehozási tervezete a házi kezelésen s a bérbeadás kizárásán nyugszik (L. X. sz. melléklet); mert továbbá az apátsági birtok gyöngyét, a nagy beruházási kölcsönnel restaurált szőlőt bérbeadni veszedelmes, sőt erdőt bérbeadni sem ajánlatos, pedig az apátsági birtoknak mint-

egy fele erdő. A szavatossági alapon való házi kezelés pedig a káptalannak, melynek a javadalom és a pénzalap kezelése az ő megkérdezése nélkül szánva van, olyan közreműködését kívánja, amit az aligha vállal. A másik, hogy a váradi kánonoki stallum jövedelme, bár tényleg emelkedésre számítunk 1911-től kezdve, attól függ, hogy milyen gazdasági esztendőkhöz, milyen termésekhez és milyen árakhoz lesz a káptalannak szerencséje.

Ezek után még azt is kiemelem, hogy a római történeti és művészeti intézetek, melyek javára a tervezett javadalomlekötések mi nem pártolhatjuk, okvetetlenül nem is szorulnak e lekötésekre; mert hiszen a legújabb tervezet szerint a római épületeket terhelő kölcsönt saját pénzével kész kifizetni dr. Fraknói Vilmos v. püspök úr s annyi magánvagyonra ajánlataiból kitetszőleg már is van, melylyel a melléklet IV. okmánya szerint 180 000 korona költséggel emelt intézeti épületek föntartását biztosíthatja, az ösztöndíj alapítványok tőkéjét pedig élte fogytáig gyarapíthatja és így megtevéen valóban szép és nemes czéljára ami tőle telik, egymaga valóban nagyot alkotand, mely kétség kívül mások anyagi támogatását is ki fogja vivni ösztöndíj alapítványok létesítésével, vagy ezek gyarapításával. Több áldozatot pedig sem Isten, sem igazságosan és méltányosan ember nem kíván senkitől, mint amennyi tőle telik.

Továbbá még azt vagyok bátor tiszteletteljesen előterjeszteni, hogy az egyház törvényeinek megfelelő a nagyméltóságu püspöki kar mult évi november 12-iki tanácskozmányának azon határozata, hogy az ügynek minden illetékes tényezővel való tárgyalása végett kiküldött bizottság tagjai annak idején a kinevezendő *nagyváradi püspökkel egyetértőleg járjanak el* és tegyenek a püspöki karnak jelentést és ennek alapján tiszteletteljesen kérem, hogy legalább *is véghatározat* ne hozassék a kinevezendő nagyváradi püspökkel való egyetértés nélkül, mert a szóban forgó kérdésben a nagyváradi püspök az első sorban illetékes tényező s utóvégre is árvasága 31-ik hónapjában csak remélheti már Szent László megyéje, hogy rövid idő alatt lesz főpásztora és atyja.

Végül tiszteletteljesen bejelentem, hogy a kiküldött

püspöki kari bizottság példáját követve a nagyfontosságú ügyben tett ezen alázatos előterjesztésemet a nagyméltóságú püspöki kar tagjainak nyomtatásban megküldöttem és kiváló mély tisztelettel maradok fölszentelt kezeit csókolva

Nagy-Várad, 1911. március 4.

Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája:

Fetser Antal s. k.

fsz. püspök, káptalani helynök.

*Nagyméltóságú és Főtisztelendő Báró Hornig Károly V. B. T.
Tanácsos, megyés Püspök stb. Úrnak*

Veszprém.

B)

313—1911. Nagyvárad 1. sz. Káptalantól.

*Méltóságos és ftdő Fetser Antal fölsz. püspök, káptalani
helynök Úrnak.*

Helyben.

A Budapesti Hirlapnak folyó évi január 23-iki és f. hó 1-i, nemkülönben az Egyházi Közlönynek f. hó 3-ik számában közlemények jelentek meg, melyek nagy részletességgel tárják a nyilvánosság elé Kartársunknak: Méltóságos és ftdő dr. Fraknói Vilmos v. püspök urnak tervét, mely szerint az általa Rómában létesített magyar művészeti és történelmi intézetnek föntartását ő élvezetében levő szentjobbi apátsági és nagyvárad 1. sz. Káptalantól. kanonoki javadalmak jövedelmének lekötésével szándékozik biztosítani.

Ámbár föntisztelt kartársunk Fraknói v. püspök úr — noha a lekötni szándékolt szentjobbi apátsági javadalom kezelésében Káptalanunknak mintegy a gazdasági intéző szerepét szánta — Káptalanunk véleményét tervéhez ki nem kérte, sőt arról káptalanunkat, mint illet, eddig nem is értesítette: hivatolt közleményekből kétségtelennek kell tartanunk, hogy azok az ő tudtával jelentek meg. Épen azért az ő értesítését nem remélhetvén, kötelességünké vált a nagy

nyilvánosság elé vitt ügyben, az intézet megalapításának az avatatlanok előtt talán tetszetős módjára nézve a nyilvánosságot tájékoztatni. Gondoskodtunk tehát róla, hogy a Tiszántúl f. hó 8-iki számában, az intézet alapítás tervezett módjának akadályait jelezze.

Emellett azonban, mivel Káptalanunk a szentjobbi apátság vagyonának őre és széküresség idejére a javadalom gondnoka, kötelességünknek tartjuk a közelebbről érdekelteket is tájékoztatni, miért is tisztelettel kérjük Méltóságodat, hogy az alábbi észrevételeinket méltóztassék közölni azzal a bizottsággal, melyet a Nagyméltóságu Püspöki kar az ügy elbirálásával megbízott.

A római magyar művészeti és történelmi intézetnek szép eszméje már nem új. Fraknói v. püspök ur annak történelmi osztályát már 1894-ben fölállította sőt meg is nyitotta, később pedig a művészeti osztálylyal bővítette. Az intézet végleges megalapításának ügye is több-több nyilvánossággal immár harmadszor kerül szőnyegre. A püspök úr először 1894-ben b. e. Schlauch Lőrincz bibornok-püspök elé terjesztette szándékát, ki a nagyvárad egyházmegye részére ígért jogokat hivatalos írásban el is fogadta. Az alapító levél tervezetét Fraknói püspök úr 1905-ben b. e. Szmrecsányi Pál püspöknek mutatta be, ki arra jóakaratu gyakorlati észrevételeket téve, figyelmeztette Fraknói püspök urat, hogy az alapító levél szövege a szent-jobbi apátság javadalmára praejudiciosusnak látszik. Ekkor Fraknói püspök úr ismét pihentette az ügyet, közben a történelmi rész működését megszüntette s tudtunkkal annak helyisége ezidőszerint gyermekszanatórium részére van bérbe adva. Most teljes nyilvánossággal s a szent-jobbi apátság és egy kanonoki szék javadalmának lekötése szándékával harmadszor kerül fölszínre az alapítás ügye.

Mikor 1899-ben a szentjobbi apátság akkor elhanyagolt javadalmát rendezés címen tíz évre a tanulmányi alapba akarták beolvasztani s kormány-kezelés alá venni: Káptalanunk azon a törvényes és jogos alapon, hogy az alapítványt ideiglenesen sem szabad céljától elvonni, a rendezés pedig még hamarabb és célszerűbben megtörténhetik, ha a javadalom érdemes egyházi férfiú birtokába jut: 1899 október 9-én kelt fölterjesztésében hathatósan kérte a bibornok-püspököt: „mél-

tóztassék magas befolyása teljes súlyával odahatni, hogy ezen apátsági birtok semmi más célra le ne foglaltassék, hanem érdemes és alkalmas egyházi férfiúnak adományoztatván, általa . . . régi rendes jó állapotába visszaálltassék és így szent céljainak szolgálatára is képessé legyen.“

A Káptalan kérelme igazolást nyert, mert ekkor kapta a szentjobbi apátság javadalmat Fraknói püspök úr, ki azt vállalt kötelessége szerint valóban jó karba hozta az elődje terhére megállapított deteriorációk 35.264 K 76 fill. váltságával, az Ő Felsége által 1900-ban a törzsvagyonból engedélyezett s 1908-tól részint 30, részint 20 év alatt törlesztendő 120,000, illetve 128,655 K, majd ismét a törzsvagyonból 1908-ban és 1910 ben fölvelt s csak még ezután megállapítandó törlesztési terv szerint törlesztendő 23,051 K 90 fill. kölcsönnel.

Most mikor a római intézet javára a helyrehozott apátsági javadalom örökös lekötése a szándék, Káptalanunk csak következetes, midőn a lefoglalás ellen óvást emel, ugyanazon jogalapon, hogy az alapítványt az alapító által kitűzött céljától elvonni más, bármilyen szép célra sem szabad.

Szent László királyunk a szentjobbi apátságot a dicsőséges szent jobb kéz őrizete mellett a Berettyó völgyén a ker. kath. hitélet emelése és föntartása végett alapította, ezt a célt pedig a római intézet javára lefoglalva nem szolgálhatja. A lefoglalás mellett nem lehet érv az sem, hogy a Szentjombon részben Bunyitay Vince kartársunk által vett telken Fraknói püspök úr által épített zárda iskolának a javadalom terhére való föntartásához Káptalanunk hozzájárult, mert a zárda iskola ép az alapító célját mozditja hathatósan elő és az ottani ilyen intézmények támogatására, sőt létesítésére a szentjobbi apát mint patronus és földes ur erkölcsileg úgy is köteles. És ha a javadalmast esküje kötelezi, hogy javadalmát föntatja, elidegeníteni nem engedi; Káptalanunk is lelkiismeretes kötelmet teljesít, mint midőn a javadalomnak őre és időközben gondnoka, annak bármily más célra fordítása ellen tiltakozik.

Még több akadályba ütköznék s több irányban érzékenyen sérelmes volna a kanonoki székhely javadalmának lekötése.

Fraknói püspök úr Káptalanunkban u. n. litterarium

stallumot bir. Ezek első sorban egyetemi tanárok, vagy más a tudomány és irodalom terén kiváló egyházi férfiak javadalmazására alapítvák, kik lehetnek más egyházmegyebeliek is. Hála Istennek a budapesti egyetemen és más téren is vannak a magyar egyháznak ilyen javadalmazásra kiválóan érdemes férfiai, — s a kanonoki szék lefoglalása csak ezek jogos érdekeinek sérelmével történhetnék. Mélyen sértené az, Káptalanunk alkotmányát is. A királyi adomány levél, melyet a kinevezett kanonok kap, egyebek közt így szól: „Nektek X székesegyház . . . többi kanonokjának . . . parancsoljuk, miszerint N. N. . . t beiktatni, . . . s azon kanonokság valamennyi jövedelmei és bevételeiről *egyedül neki és senki másnak* felelni . . . tartozzatok.“ A kanonoki szék javadalmának lekötése esetén a tervezett intézet képviselője, mintegy számadásra vonhatná káptalanunkat, jövedelem kimutatásokat követelhetne, talán az intézet nagyobb jövedelme érdekében a a vagyon-kezelésbe is beavatkozni akarna, a Káptalant a gyakran előforduló testületi jótékonyság gyakorlásában akadályozná vagy éppen meggátolná.

Mindezek nagyon sérelmesen érintenék a Káptalan beléletét, kellemetlen surlódásokra szolgáltatnának alkalmat s ami fő: a királyi adománylevélben világos kifejezésre jutott legfelsőbb parancscsal merőben ellenkeznek.

Mivel pedig szebbnél szebb, az egyházra, hazára és kulturára előnyösebbnél előnyösebb eszmék és tervek merülhetnek fel: valamely javadalom illetén lefoglalása a javadalmak alapítóinak szándékával ellenkező precedensül szolgálhatna. És ha a püspök ur az ő kanonoki székének jövedelmét csak életfogytáig akarja is lekötni: ez a javadalomra nézve erősen praejudiciosus, mert szándéka szerint az intézet őt tul fogja élni s erre a jövedelemre valószínűleg továbbra is szüksége lesz, mi könnyen a kanonoki jövedelem lekötve tartásának megkísérlését vonhatja maga után.

Ugy véljük az előadottak teljesen igazolják, ha Káptalanunk a javadalmak lekötése ellen szót emel.

Mintha a püspök ur maga is fölismerte volna e komoly, szerintünk döntő nehézségeket, midőn az Egyházi Közlöny hivatolt száma szerint megtette alternatív ajánlatát, mely ellen az esetben, ha kanonoki széke jövedelmeit a püspök úr

Káptalanunk közbejötté nélkül, kizárólag maga akarja, míg a javadalmat élvezi, a kitűzött célra szolgáltatni — Káptalanunk nemcsak kifogást nem tesz, hanem ellenkezőleg a valóban szép cél érdekében hozott egyéni áldozatot öröme és tisztelettel fogja a püspök úr érdemei közé sorozni.

Végül nem tanácskép, hanem az alternatív ajánlat hatása alatt fölvetjük azt a gondolatot, hogy Fraknói püspök úr a régóta ápolt szép tervet, ha nem egyszerre, fokozatosan bizonyára megvalósíthatja maga erejéből is úgy, ha a rendelkezésére álló összeget alapítványul leteszi, azt szándéka szerint folytonosan gyarapítja s úgy rendelkezik, hogy a föl nem használt kamatokkal a tőke szaporodjék mindaddig, míg a terv szerint teljesen kifejlesztett intézet föntartására elég jövedelmet hoz. Ez esetben egyedül a püspök úré lesz az alapítás egész érdeme és dicsősége.

A felszólalásunk alapjául szolgáló közlemények csatolása mellett ismételve kérjük Méltóságodat, hogy észrevételeinket a véleményező bizottsággal közölni méltóztassék.

Nagy-Várad, 1911. február 20.

tisztelő kartársa :

Széchenyi Jenő s k.
olvasó kanonok.

I.

*Főmagasságú és Főtisztelendő Biboros Püspök Ur!
Kegyelmes Uram!*

Évek óta alkalmam van figyelemmel kísérni azt a hatásban és eredményben gazdag munkásságot, amit a Rómában létesített francia és némettörténeti és régiségtudományi intézetek kifejtének. És így lelkemben föl kellett ébredni annak az óhajtnak, hogy egy ilyen intézet előnyeiben részesüljön hazánk is, mely inkább mint sok más ország van arra utalva, hogy régi történetének homályos lapjaira világosságot árasszon, egyuttal a műveltség és izlés forrásaiból, melyek az örök városban fakadnak, merítsen.

Ezért elhatároztam, hogy egy római magyar történeti intézet céljaira házat építek és ajánlok föl.

Ez a ház immár készen áll és befogadhatja a történeti és régiségtudományok magyar munkásait, kiket saját tudományos feladataik vezetnek Rómába és akik tudományos megbizással küldetnek oda.

Nagy súlyt helyezek rá, hogy ezen intézet a váradi egyházmegyének is szolgálatában álljon.

Az intézet szervezetére vonatkozó előterjesztésemet később lesz szerencsém Eminentiádnak bemutatni. De már most folyó évi november 1-étől ez intézetben levő öt hely közül egyet Eminentiádnak rendelkezésére állítok, azzal a kérelemmel, hogy betöltésének jogát elvállalni és gyakorolni méltóztassék oly módon, hogy arra a helyre a váradi egyházmegyének a történeti, vagy régiségi tudományokkal foglalkozó papjai, amennyiben pedig ilyenek nem találkoznak bármely más magyarországi egyházmegyének ugyanazon téren munkálkodó papjai küldessenek.

Azon leszek, hogy Eminentiád küldötteit nemcsak tudományos feladataik megoldásában támogassam, hanem kényelmökről és részben ellátásukról is gondoskodjam. Egyébiránt Eminentiád szentelt biborát csókolva hódoló tisztelettel vagyok

Eminentiádnak

Budapest, 1894. október 4-ikén

alázatos szolgája és káplánja

Fraknoi Vilmos,

váradi kanonok.

II.

2365—1894. sz.

Méltóságos és Főtisztelendő V. Püspök Ur!

Folyó hó 4-éről Budapestről kelt becses előterjesztése, mely szerint Méltóságod Rómában, a francia és német történeti és régiségtudományi intézetek példájára, nagylelkű áldozatkészséggel saját költségein diszes hajlékot emelvén, mely befogadhassa a történeti és régiségtudományok magyar munkásait, hogy hazánk régi történetének homályos lapjait megvilágíthassák s egyuttal a műveltség és izlésnek az örök városban fakadó forrásaiból merithessenek, az intézetben leendő öt hely közül egyet a váradi egyházmegyének ren-

delkezésére állítani szíveskedett, — a legbensőbb örömmel de nem csekélyebb hálával tölti el főpásztori szívemet

A felajánlott hely betöltésére vonatkozó jogot saját és utódaim nevében legbensőbb köszönettel elfogadom s habár egyházmegyém lelki szükségleteinek ellátása e helynek saját papságom kebeléből óhajtott betöltését ez idő szerint a létszám hiánya miatt sem engedi, mindenkor rajta leszek, hogy a helyhez fűzött tudományos feladatok végzésére alkalmas és nélkülözhető egyén vállalkozása esetére saját egyházmegyém részesülhessen Méltóságod nagylelkű jótéteményének élvezetében.

Az intézet szervezetére vonatkozó előterjesztését majdan kérve, magasztos intentióinak minél sikeresebb kivitelére a jó Isten kegyelméért esdvé, — a legbensőbb elismerés és köszönet érzelmeinek ismételt nyilvánítása mellett ájtatos imáiba ajánlottan, állandó nagyrabecsüléssel maradok

Budapest, az országgyűlés alatt, 1894. okt. 10.

szíves rokona az Urban:

Lőrincz, s. k.

bibornok, püspök.

Méltóságos és főtisztelendő dr Fraknói Vilmos, v. püspök, pápai főpap, apát-kanonok Urnak

Nagy-Várad.

III.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök, Kegyelmes Uram!
Bátor vagyok az általam létesített római történeti és művészeti intézetek jövő fönnállásának biztosítására célzó adománylevelem tervezetét tiszteletteljesen bemutatni, miután szövegezése iránt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium művészeti osztályának vezetőjével, a közalapítványi jogügyek igazgatójával, az Akadémia és a Szent-István-Társulat tudományos osztályának elnökeivel, már is *bizalmas természetű* megbeszéléseket folytattam. Mielőtt a tervezetet *hivatalos* tárgyalás alá bocsátanám és elfogadása iránt az illető tényezőknél a lépéseket megtenném: kötelességemnek tartom Excellentiádat tiszteletteljesen fölkérni, legyen kegyes engem eziránt megnyugtatóni, hogy a maga részéről a szöveg ellen

kifogása nincs, esetleg pedig észrevételeit velem közölni, a melyeket természetesen kellő tekintetbe vennék. A szöveg azt hiszem magyarázatra nem szorul. Intentióimat is felesleges volna fejtegetni, miután azok világosan visszatükröződnek. Csak egyet jegyzek meg. Külföldön működő tudományos és művészeti intézet fönnállása a kormány erkölcsi támogatása és közreműködése nélkül nem lehetséges. Azon feltételeket, a melyek alatt ez elnyerhető, illetve a kormány főfelügyeletének gyakorlására vonatkozó intézkedéseket a közalapítványi ügyigazgató javaslatára iktattam adománylevelembe. Egyébiránt magamat Excellentiád főpásztori jóindulatába ajánlva és fölszentelt kezeit csókolva, mély tisztelettel maradok Nagyméltóságú Püspök Urnak Roma, Corso d'Italia 139, 1905. januárius 18-ikán, alázatos szolgája: Fraknoi Vilmos s. k.

IV.

Alapító oklevél tervezete.

Áthatva a meggyőződéstől, hogy Róma tudományos és művészeti kincseinek, műemlékeinek és régiségeinek tanulmányozása azt az emelő és nemesítő hatást, a mit a multban gyakorolt, a jövőben is érvényesíteni fogja; egyszersmind vezérelve az óhajástól, hogy az örök városban tudományos és művészeti intézetekkel bíró nemzetek sorában a magyar ne hiányozzék: mintegy 180.000 korona költséggel egy épületet történeti intézet céljaira s egy másikat festők és művészek befogadására építettem és szereltem fel. 1. Ezt a két épületet, mely ezidőszerint az én nevemre van telekkönyvezve, az azokban létező összes ingóságokkal együtt, a „Római magyar történeti és művészeti intézetek” részére adományozom, 2. Ezen intézetek föntartása és jövő fönnállásuk biztosítása tekintetében számítok arra, hogy idővel más tényezőknek is közreműködése mellett, azok az ország kulturai érdekeivel és közjogi állásával összhangzó irányban tovább fejlesztetni és kiegészíteni fognak; a magam részéről azt a kötelezettséget vállalom, hogy a mig egyházi javadalmaim haszonélvezetében maradok, évenként 30,000 koronát, azaz 1905 október 1-étől kezdve minden évnegyed első napján 7,500

koronát a nevezett intézetek folyó kiadásai fedezésére, a M. Földhitelintézet pénztárába rendszeresen be fogok fizetni. 3. Az intézetek céljainak szolgáló örök alapítvány létesítére végett, fentebbi kötelezettségemen felül, javadalmaim jövedelmezőségéhez képest, évenként bizonyos összeget fogok a M. Földhitelintézetnél gyümölcsözőleg elhelyezni; továbbá a szent-jobbi határban fekvő saját tulajdonomat képező hat hold kiterjedésű szőlőmet, úgy szintén a szent-jobbi javadalomban levő élő és holt felszerelésekből álló ingó vagyonomat, mely a javadalom haszonélvezetének megszüntével engem megillet, végrendeletileg már is ugyanezen célra hagyományoztam. 4. A római intézeteket Magyarország apostoli Királyának legfőbb védnöksége alá helyezem, oly módon, hogy azok fölött a főfelügyelet a mindenkori vallás- és közoktatásügyi Miniszttert illesse. 5. Az intézetek ügyeinek intézésére bizottság legyen hivatva, a melynek tagjai: *a)* M. T. Akadémia elnöke, *b)* a Szent-István-Társulat tudományos osztályának elnöke, *c)* az országos képzőművészeti tanács elnöke, *d)* a v. és k. Minisztérium művészeti osztályának vezetője, *e)* a szent-jobbi apát, s mikor az apátság üresedésben van, a budapesti kath. központi papnövelde kormányzója. Ez a bizottság maga választja elnökét és előadó titkárát; maga állapítja meg ügyrendjét, melyet a miniszteri jóváhagyás alá terjeszt; az intézetek évi háztartásáról rendes időben költségvetést és zárszámadást készít, melyet szintén miniszteri jóváhagyás alá terjeszt. 6. Az intézetek igazgatóját, esetről-esetre megállapítandó időtartamra s tiszteletdíj mellett a felügyelő-bizottság választja, a választást miniszteri megerősítés alá terjesztve. 7. Az intézetekbe fölvetetnek: *a)* két festő és egy szobrász, kik a művészház három műtermét foglalják el és együtt 10,000 korona javadalmazásban részesülnek, avégből, hogy szabadon választott vagy megbízás következtében elvállalt művészi feladatok megoldásával, első sorban vallási és történelmi tárgyú művek kidolgozásával foglalkozzanak; a műtermek az azokhoz csatolt lakással és javadalmazással pályázati verseny útján adományoztatnak; a pályázati föltételek megállapítására és kihirdetésére, a 10,000 korona felosztására és adományozására az országos képzőművészeti tanács lesz hivatva; *b)* a M. T. Akadémia által kiküldendő

egy történetbuvár, ki a római könyv- és levéltárakban szabadon választott vagy megbízás következtében elvállalt munkákat végez, s e célból évi 2,000 korona javadalmazást és a történeti intézetben lakást nyer; c) a Szent-István-Társulat tudományos osztálya által kiküldendő egyén, ki történeti, régészeti, vagy műtörténeti tanulmányokat kíván Rómában végezni, s e célból évi 2,000 korona javadalmazást s a történeti intézetben lakást nyer; d) a tudomány, irodalom és művészet művelői, kiket tanulmányaik Rómába vezetnek, s kiknek a felügyelő-bizottság az intézetek épületeiben lakást, esetleg pénzsegélyt is rendel. 8. Az intézetek jövedelmeiből az igazgató tiszteletdíján és az intézetbe felvett tagok javadalmazásán felül fedeztetnek: az intézetek épületeit terhelő 55,000 olasz lira jelzálogos kölcsön törlesztési részletei és kamatai (évenként összesen 3,400 lira) és az intézetek dologi kiadásai. A fönmaradó összeg hovaforrásáról a felügyelő-bizottság intézkedik 9. A felügyelő-bizottság, a mennyiben arról győződnie meg, hogy a római intézetek fönntartása lehetetlenné vált, fel van hatalmazva, a v. és k. Miniszter jóváhagyásával, az intézetek épületeit és ingóságait áruba bocsátani, a könyvtár kivételével, melyet egyik római közkönyvtárnak adományoz. Az eladásból befolyó összeg és az intézetek egyéb vagyona egyenlő részekben a M. T. Akadémia, a Szent-István-Társulat és a m. képzőművészeti társaság között osztatik föl, azzal a kikötéssel, hogy az évi kamatok az intézetek rendeltetésével összhangzó célokra fordittassanak.

V.

264—1905. sz.

Méltóságos és Főtisztelendő v. Püspök, Kanonok stb Úr!
F. hó 18-án kelt azon kérelmére, hogy a római történeti és művészeti intézetek jövő fennállásának biztosítására célzó adománylevele tervezetére vonatkozólag nyilatkozzam, készséggel közlöm Méltóságoddal a következő felmerült észrevételeimet. Az adománylevél szövegében nagyváradi egyházmegyémnek még csak említése sem fordulván elő, nekem mint főpásztornak nem is tartozik elfogadásom alá az alapít-

vány, melyre nézve az adománylevél sem köt ki semmiféle jogot a nagyváradai püspöknek. Méltóságod 1894. évi október 4-én kelt levelében úgy nyilatkozott, hogy alapítói akarata szerint intézete a váradai egyházmegyének is szolgálatában álljon. Boldogult püspök elődöm 1894. évi október 10-én 2365. sz. a. kelt levelében a nagyváradai egyházmegye számára az intézetben felajánlott hely betöltésére vonatkozó jogot saját és utódai nevében elfogadta bár, de az alapítás ügye befejezettnek nem volt tekinthető; mert Méltóságod az intézet szervezetére vonatkozó előterjesztését későbbre ígérte. A mostani tervezet azonban nemcsak az intézetnek művészeti intézettel való kibővítését, hanem az eredeti tervezetnek oly irányban való megváltoztatását is jelenti, hogy az intézetekhez a nagyváradai egyházmegyének különös joga teljesen megszűnnék. Habár ezek szerint főpásztori elfogadásom és megerősitésem alá az adománylevél nem tartoznék: Méltóságod kérelmét teljesítve, mégis közlöm egyéb észrevételeimet is az ügy érdekében. 1. Hiányzik az intézkedés, a római intézeteknek és a saját szent-jobbi szőlőnek telekkönyveztetése iránt; tehát a telekkönyvi számokkal pontosan megjelölendő az ingatlanok és befoglalandó a szövegbe a telekkönyvi átírási engedély. 2. Az intézetek jövő fennállásának biztosítása lévén a cél, ki volna kötendő a 8. pontban, hogy az évi fölösleg első sorban az 55,000 korona adósság mielőbbi letörlesztésére fordítandó. 3. *Római katolikus egyházi javadalmakból keletkezik az alapítvány; tehát kívánatos, hogy a katholicismusról legalább annyi előnyös megemlítés történjék, hogy a 7. d) pontba a róm. kath. hittudomány művelői kifejezetten befoglaltassanak.* 4. Az alapító nem kíván életében kikötni magának jogokat? Ha igen, erről gondoskodni kell. 5. A 3. pont, azt hiszem, nem helyes; mert ha le akarja Méltóságod kötni a szent-jobbi saját fundus instructust, ez nem a meg is változtatható végrendeletben, hanem az alapító levélben teendő. Azonban talán jobb kihagyni ezen ígéretszerű adományt, mert különben, ha mindjárt nem leltároztatik a fundus instructus: akkor ebből baj származhatik később; ha pedig a leltározás most megtörténik, saját kezét köti meg Méltóságod, a mi szintén célszerűtlen. 6. Az alapító levél szövegezése a szent-jobbi apátság

non curatum javadalmára praejudiciosusnak látszik. 7. Az alapítványi tőke végleges elhelyezéséről, illetve kezeléséről is szükséges az alapító levélben intézkedni. Egyébként főpásztori áldásom mellett állandó hajlammal maradok, Nagy-Várad, 1905. január 29. Méltóságodnak szives rokona az Úrban: Pál püspök.

VI.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök, Kegyelmes Uram!
Midőn Nagyméltóságodnak január 30-án kelt nagybecsű iratáért legőszintébb hálámát tolmácsolom, szerencsém van tisztelettel tudomására hozni, hogy alapító oklevelem szövegébe beiktatom a következő pontot: „Az intézetek rendes tagjai... d) a nagyvárad i. sz. egyházmegye egy papja, ki a nagyvárad i. sz. püspök, illetőleg káptalani helynök által történeti, kánonjogi, műtörténeti, vagy régészeti tanulmányok végett Rómába küldetik, s a ki évi 2000 korona javadalmazást és a történeti intézetben lakást nyer.“ Az intézetek megszüntének esetére úgy fogok rendelkezni, hogy vagyonuk egy negyed része a nagyvárad i. sz. egyházmegyének, illetőleg káptalannak adassék át. A 6-ik pontnak a szent-jobbi apátságra vonatkozó rendelkezését meg fogom változtatni. A 7-ik pontba beiktatom a „Katholikus hittudományt.“ Az ily értelemben átdolgozandó tervezetet bátor leszek Nagyméltóságodnak Rómából megküldeni. Nagyméltóságodnak kezeit csókolva mély tisztelettel vagyok Excellentiádnak Nápoly, 1905 februárius 5-ikén, alázatos szolgája: Fraknói Vilmos s. k.

VII.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök, Kegyelmes Uram!
Vonatkozva folyó hó 5-én kelt levelemre, bátor vagyok adománylevelem újra kidolgozott tervezetét Excellentiádnak tiszteletteljesen bemutatni azzal az alázatos kéréssel, hogy 5. c) pontját belátása szerint formulázni kegyeskedjék. Egyébiránt Nagyméltóságodnak kezeit csókolva, maradok Excellentiádnak Roma Corso d'Italia 139, 1905 februárius 15-ikén alázatos szolgája: Fraknói Vilmos s. k.

VIII.

Méltóságos és Főtisztelendő v. Püspök, Szent-jobbi Apát, Kanonok Úr! Folyó évi február 15-én kelt becses levelében kifejezett kérelme kapcsán értesitem Méltóságodat, hogy a római művészeti és történeti intézetek jövő fennállásának biztosítását célzó adománylevél tervezetében az 5. c) pontot következőleg vélném szövegezhetőnek: „Élte fogytáig, vagy ameddig e jogot gyakorolni kívánja az alapító; azután a nagyváradi l. sz. káptalannak azon tagja, kit a nagyváradi l. sz. püspök, illetőleg káptalani helynök e tiszttel megbíz, a megbízatáskor ennek időtartamát is meghatározván.” Az átalakított adománylevélben egyházmegyém részére jogok foglaltatván, most már az én elfogadásom is szükséges és ezért megtoldandó az adománylevél egy ponttal, melyben kimondatik, hogy az adománylevél öt eredeti példányban állittatik ki, melyekből egy-egy a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Ministeriumot, a nagyváradi l. sz. püspököt, a magyar Tudományos Akadémiát, a Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályát és az országos képzőművészeti tanácsot illeti. Amennyiben az 1. pontban hivatolt közjegyzői okiratok a telekkönyvi átíratás iránt is kellő intézkedést tartalmaznak és pedig a szent-jobbi szőlőre nézve is, megnyugtathatom Méltóságodat, hogy nekem *az elfogadást befolyásoló egyéb észrevételem nincs*. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a szent-jobbi apátsági javadalomban levő élő és holt felszerelvények adományozására vonatkozó részlet szövegezését most sem tartom egészen szerencsésnek és az alapítványi tőke végleges elhelyezése és kezelése felől most sem találok a tervezetben egészen megfelelő intézkedést. Azonban, ha más érdekelt tényezőnek e tekintetben nem lesz észrevétele, én *további észrevételt nem teszek*. Egyébként főpásztori áldásom mellett állandó hajlammal vagyok Méltóságodnak Budapest, 1905 május 19. szives rokona az Urban: Pál püspök.

IX.

*Méltóságos és Főtisztelendő Püspöki Helynök!
Mélyen tisztelt Uram!*

Szerencsém volt f. évi januárius 18-án nagyméltóságu püspökünk elé terjeszteni a római történeti és művészeti intézetek jövő fönnállásának biztosítására célzó adomány-levelem tervezetét.

Ő excellentiájának folyó évi május 19-én hozzám intézett irata azonban arra az elhatározásra vezetett, hogy adomány-levelem kiállításáról lemondjak és a római intézeteket be-szüntessem.

Ezen elhatározásomat és indító okait ő excellenciájával, tekintettel az ő betegségére, köteles kiméletből, csak akkor közölhetem, amikor ő egészségének teljes helyreállítása után egyházmegyénk székhelyére visszatért.

De ezt kötelességemnek tartom tiszteletteljesen tudomá-mására hozni Méltóságodnak; mellékelve azt a *bizalmas* természetű nyomtatványt, amelyben elhatározásomat és indító okait jóakaróimmal és barátaimmal *azért* közöltem, hogy széles körben ismert adománylevelem visszavonásának és a római intézetek megszüntetésének tényét *ne* kelljen a *nyilvánosság előtt* kimagyaráznom.

Egyébiránt mély tiszteletem kifejezése mellett maradok Méltóságos Úrnak

Budapest, 1905. június 21-ikén

alázatos szolgálja
Fraknói Vilmos.

Az ezen levélben hivatolt bizalmas természetű nyomtat-vány a boldogult dr Szmrecsányi Pál váradi püspökkel foly-tatott levelezést tartalmazza, azon okok kifejtésével, melyek miatt alapító levelét Fraknói Vilmos visszavonta s azon nyilatkozatával „azonban nem vonom vissza, sőt egész kiter-jedésében föntartom azon elhatározásomat, hogy összes vagyonomat és a mig két javadalmam birtokában maradok évenként legalább harmincezer koronát a nemzet kulturai szolgálatában fogom értékesíteni és pedig oly módon, amely minden kétséget és félreértést kizárva igazolja, hogy egyházam és hazám iránt tartozó kötelességeim teljesítése egyaránt szíven fekszik.”

X.

23904. szám. M. kir. vallás és közoktatásügyi Miniszter.

Főmagasságú Bibornok, Püspök Úr!

Mint Főmagasságod előtt ismeretes, a szent-jobbi apátsági javadalom néh. Latinovics Gábor vál. püspök kalocsai kanonok és szent-jobbi javadalmas apátnak 1897. évi május hó 8-án bekövetkezett halála óta üresedésben van. Az apátsági javadalomnak a vallás alap részére való szabályszerű átvételére kiküldött miniszteri biztosom által hozzám bemutatott átvételi munkálat szerint a szentjobbi apátsági javadalom állaga a következő vagyonságokból áll:

I. Törzstőkék.

kötményezett földtehermentesítési kötvények	54.200	frt.
kötményezett koronajáradéki kötvények . .	46.250	„
kötményezett regále kötvények	52.600	„

Összesen . . 153.050

Cselekvő követelések 1684 frt. 20 kr., amely összegből azonban 627 frt. 55 kr. behajthatlan s így törlendő lévén, marad 1056 frt. 65 kr. Ezek a cselekvő követelések maradvány földváltási hátralékos tartozatokat képezvén, behajtásuk még munkát, időt és esetleg költséget is fog igénybe venni.

Végül a törzstőkékhez tartozik: 14 frt 28 kr. készpénz.

A fentebb megjelölt államkötvények évi kamatja 6385 frt., mihez a cselekvő követelések behajtása esetén még évi 40—50 frt. jönne.

II. Földbirtok.

Az apátsági javadalom földbirtokát a következő kimutatás tünteti fel.

A község neve:	beltelek:	szántóföld:	szőlő:	erdő:	rét:	legelő:	összesen.
Szent-Jobb	21.17	131.23	61.13	1573.09	360.64		2147.26
Csohaj	1.15	305.61			355.18	320.38	982.32
Sárszeg	1.15	122.31					123.46
Összesen	23.47	559.15	61.13	1573.09	715.82	320.38	3253.04

Mindez 1200 □-öles, vagyis magyar holdakban számítva katasztrális, vagyis 1600 □-öles holdakra átszámítva,

tehát a földbirtok egész kiterjedése 2439. 1248/1600 holdat tesz ki.

III. Felszerelési alap.

A szentjobbi apátság állandó nemesebb ingyenes felszerelési alapjához tartozó tárgyak (gabonafélék, állatok stb.) összes értéke 7533 frt. 33 krt tesz ki, amely fundus instructus a Kugler Albert haszonbérelővel fennálló szerződés szerint a nevezett haszonbérelőnek van ingyenes használatra átadva.

IV. Épületek.

Kegyuri épületek: Szent-Jobbon a r. k. templom, lelkészlak és a hozzátartozó melléképületek, továbbá Sárszegen a a gör. kath. templom, lelkészlak és a hozzátartozó melléképületek. Gazdasági épületek: Szent-Jobbon 28 épület, pincze, stb. ezenkívül kutak, kerítések, hidak. A csohaji tanyán 8 épület.

Mindezen épületek helyreállítására és a hiányzó épületek felállítására szükséges költség az átvétel alkalmával szakértőileg 30234 frt. 33 krral számított fel Latinovics hagyatéka terhére.

V. Kisebb gazd. eszközök.

A javadalom tulajdonához tartozó, de hiányzó kisebb gazdasági és egyéb eszközök értéke fejében az átvétel alkalmával 1842 frt. 74 kr. íratott a hagyaték terhére. A fentebiekben részletezett vagyonságok közül az évi 6385 frtot kamatoztató törzstőkék további megjegyzést nem igényelnek.

Az apátság összes földbirtoka (ebben az erdő is) minden tartozékaival együtt *Kugler Albertnek* van haszonbérbe adva, az 1890. évi 20739. szá.n alatt jóváhagyott szerződés alapján 1890. évi október hó 1-től 1902. évi október hó 1-ig terjedő 12 évre.

Ezen szerződés értelmében köteles a haszonbérelő évi 5000 frt. haszonbért s ezen kívül az összes adókat és a kegyuri terheket viselni. A kegyuri terhek évenként körülbelül 1500 frtra rugnak. A mindenféle adók is bizonyára felmennek 2500 frtra úgy, hogy a haszonbérelő terhe ezeken a czimeken,

vagyis a haszonbéren felül valószínűleg megközelíti talán meg is haladja az évi 4000 frtot.

A haszonbérllővel való viszony alább még részletesen fogván tárgyalatni, a javadalmi ingatlanokra nézve megjegyzem, hogy azok devastált állapota — gazdasági szempontból — minden képzeletet meghalad.

Az első, igen nagy bajt a folytonos vizáradások képezik. A Berettyó, Almás, Kékes folyók és patakok minden magasabb vízállásnál keresztül-kasul járlják az alantabb fekvő részeket.

A 700 magyar holdat meghaladó rét, ha igazi jó minőségű kaszáló volna, a minő valaha volt, igen jelentékeny értéket s gazdasági szempontból eléggé alig megbecsülhető előnyt képezne, mert aránylag igen nagy marha-állomány tartását tenné lehetővé.

Igy azonban csátét, kákát, ludtalpat, savanyu füveket terem. Szénára csak kivételesen használható, azt rendesen elviszi a víz, ami pedig megmarad, iszapos aljazó. A bérllő inkább csak legelőnek használja, de szarvas marhának a jelzett viszonyoknál fogva mint ilyen sem jó.

A víz-szabályozási művek, gátak, csatornák, árkok teljesen tönkre mentek. Az árvizek nem csak a rétet értéktelennítették el, hanem főleg a csohaji tanya *alantasabb fekvésű* s legjobb minőségű szántó földjeit is évről-évre elborítják.

A második és ha lehet még nagyobb baj, az összes gazdasági épületeknek valóban hallatlanul desolált állapota.

Az egész javadalomban csak két valamire való gazdasági épület van: t. i. a központi magtár és a nyulasi istálló. Vagyis azok, amelyek már az időköz alatt állítottak helyre, illetőleg építették újból

A többi a kuriától kezdve végig kivétel nélkül mind olyan, hogy helyreállíttatni nem érdemes, jó részt nem is lehet, hanem egyszerűen és mindenestől lebontandó.

A javadalom gyöngyét képezte valaha a remek fekvésű érmelléki bortermő 40—50 hold kiterjedésű szőlő. Az egész elpusztította a phylloxéra. A haszonbérllő saját költségén reconstruált néhány holdat, ennyi az egész. A többi parlag, értéktelen.

Még a birtok-határok sem lettek megóva. Nagymérvű

foglalások történtek, amelyek rendbe hozatala még mérnöknek, ügyvédnek nagy munkát fog adni.

Mindezek a vigasztalan állapotok nem csak az átvétel-nél közreműködött gazdasági szakértő és az eljáró ministeri biztos jelentésében vannak részletezve, hanem behatóan meggyőződött azok valóságáról illetékes ügyosztályom főnöke, a helyszínen személyesen is. S valóban alig talált szavakat megbotránkozásának méltó kifejezésére a fölött, hogy egy főpapi javadalom ily, minden képzeletet meghaladó devastált állapotba juthat.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a javadalom ily mérvű elhanyagolása nem csupán az utolsó javadalmas apát *Latinovics G.* mulasztásainak tudandó be, aki mindössze 8 évig volt a javadalom hasznélvezetében.

A szentjobbi apátsági javadalom ugyanis az 1888-ik évig midőn az *Latinovics Gábornak* adományoztatott, évtizedeken keresztül megyés püspökök hasznélvezetében állott és pedig előbb a szatmári püspökök, majd pedig három ízben egymásután kassai püspökök birták azt oly célból, hogy a szatmári, illetőleg kassai székesegyháznak éppen folyamatban volt építésének költségeihez a nevezett püspökök a jövedelemből hozzájárulhassanak.

Az adományozás ezen rendszere azt vont maga után, hogy az apátság javaitól távol lakó püspökök saját javaik igazgatásával levén első sorban elfoglalva, nem fordítottak kellő gondot a mellék jövedelemként szereplő apátság javaira.

Ily módon kiméretlenül folytattatott a bérgazdálkodás, aminek — minden javítás mellőztetvén — okvetlenül a javadalom teljes megrongálására, elértéktelenítésére kellett vezetnie.

Alig tagadható, hogy a jelen botrányos állapotok évtizedekre visszanyuló előidézésében a különböző kormányoknak is van részük annyiban, amennyiben mulasztást követtek el akkor, midőn legalább az átvételi és átadási eljárások alkalmával a kilépő javadalmasokat nem elég erélylyel és szigorral szorították a birtoklási idejökre eső épületi és egyéb rongálmányok teljes értékének megtérítésére.

Innen van, hogy midőn az utolsó javadalmas apát *Latinovics G.* halála után az átvételre kiküldött miniszteri

biztos kellő erélylyel, vagyis úgy járt el, amint összes elődjének is eljárniok kellett volna, legalább az épületi rongalmányok körül a multban elkövetett összes mulasztások következményei a hagyaték terhére irattak.

Midőn ehhez képest az eljáró miniszteri biztos ezen aránylag csekély javadalomban épületi deteriorációk czimén 30.234 frt 33 krt volt kénytelen a hagyaték terhére iratni, tekintettel arra, hogy ezen nagy összegre a hagyaték részéről fedezet nem volt található, a miniszteri biztos rögtön intézkedett aziránt, hogy a néhai *Latinovics G.* magántulajdonát képező s Bács-Bodrogh vármegye Borsod község határában fekvő, mintegy 200 hold kiterjedésű birtok birói zár alá véssék, ami a bajai kir. járásbiróság 9457—897. szám alatt hozott végzésével meg is történt.

Az átvételi munkálat ellen néhai *Latinovics G.* örököse némely kevésbbé jelentékeny észrevételen kívül főleg a deterioriczionális összeg nagysága miatt tett kifogást s annak jelentékeny leszállítását kérte.

A miniszteri biztos javaslatához képest s tekintettel a fentebb jelzett, valóban nyomós méltányossági indokokra, az 1898. évi szeptember hó 4-én 45515. szám alatt kelt rendelettel felhivatott a miniszteri biztos, hogy az épületi rongalmányokra nézve az örökössel 15.000 frton alul semmi esetre sem maradó egyezséget kíséreljen meg, s annak sikerülte esetén az egész végszámlatot mint egyezségileg megállapítottat, foglalja jegyzőkönyvbe s azt jóváhagyás végett hozzám mutassa be.

Ennek megfelelőleg az egyezség *Latinovics Laurával*, mint az elhalt apát végrendeleti örökösével 1898. évi október hó 4-én tényleg megkötött.

Ezen egyezség az egész végszámlatot felölelven, annak értelmében köteles *Latinovics Laura* a szent-jobbi apátsági javadalom részére 1900. évi január hó 1-én a m. kir. központi állampénztárba 17,632 frt 38 krt járulékaival együtt befizetni, aminek biztosítására a zár alatt levő borsodi birtokra a zárlat törlésével egyidejűleg a számjelzett összeg és járulékai erejéig bekebelezendő zálogjog szolgál.

Ezzel az egyezséggel az összes követelések és ellen követelések kiegyenlítettven, mihielyt a megkötött egyezség leg-

felsőbb helyről jóváhagyást nyerend, s annak alapján a kikötött 17.632 frt 38 kr. és járulécai 1900. évi január hó 1-én be fognak fizettetni ezzel a szentjobbi apátsági javadalom, illetőleg a vallás alap, mint időközi haszonélvező és néhai *Latinovics G.* hagyatéka között minden kérdés végleg és teljesen tisztázva leend.

Nehezebb és bonyolultabb a helyzet *Kugler Albert* haszonbérllővel szemben.

A nevezett haszonbérllő ugyanis az 1890. évi márczius hó 15-én vele kötött s a 20839 — 890. itteni szám alatt jóváhagyott szerződés alapján általa átvett épületekről szóló leltárt máig sem írta alá és pedig azért nem, mert a szerződés 10. pontja arra kötelezi a haszonbérllőt, hogy az összes épületeket jó, illetőleg használható karban *leltári állapotban* tartsa fen, s ugyanoly jó, illetőleg használható karban adja vissza a haszonbérlet lejártával.

Ha tehát *Kugler* a leltárt aláírná, ezzel arra kötelezné magát, hogy az épületeket a haszonbérlet lejártával jó, illetőleg használható állapotban fogja visszaadni, holott azokat tényleg már a haszonbérlet megkezdésekor düledező állapotban vette át s az elhunyt apát azokat kellőleg helyreállítani mindvégig elmulasztotta.

De nem csak az épületekből kifolyólag, hanem a haszonbéri szerződés némely egyéb pontjai körül is viták és surlódások merültek fel *Latinovics* apát és *Kugler* haszonbérllő között, amelyek következményeként a nevezett apát pert indított a haszonbérllő ellen annak a haszonbérletből leendő kimozdítása iránt.

Az első bíróságnál az apát pernyertes — a második bíróságnál ellenben pervesztes lett.

Még a per folyama alatt *Latinovics* apát egyezséget kísérelt meg a haszonbérllővel, amelynek célja az volt, hogy az épületek helyreállítási költségeit a haszonbérllő viselje, a mivel szemben haszonbérlete 7 évvel meghosszabbított, a haszonbér összege 5000 frtról évi 4000 frtra leszállított s ezenkívül a haszonbérllő még egyéb jelentékeny kedvezményekben is részesítettett volna.

Az ily arányban lénejöit egyezmény azonban amelyet *Latinovics* apát jóváhagyás végett ide bemutatott, a javada-

lomra nézve oly világosan és annyira hátrányosnak találtatott, hogy attól a jóváhagyást a 30836—896. sz. itteni leirattal megtagadni kellett, egyben felhivatván az apát, ugyanezen leirattal, hogy a haszonbér ő elleni pert folytassa le.

A kir. Curia 1897. évi április hó 2-án hozta meg harmadfoku ítéletét, amellyel Latinovics apát szintén pervesztes lett, amennyiben a kimozdítás iránti keresete elutasított.

A végérvényes birói ítéletekben Kugler haszonbérlő ama kifogásai, amelyek miatt az épületi leltár aláírását megtagadta, alaposaknak ismertettek el.

A per során Kugler által támasztott kártérítési követelések tárgyalásába ellenben a bíróságok bele nem bocsátkoztak, mert ez nem sommás, hanem rendes peruttra tartoznék.

Végül kimondta a kir. Curia, hogy a jelen ítélettel csak a most vitás kérdések döntenek el s így felperes egyáltalán nincs elzárva attól, hogy alperesnek más szerződést szegő tényei alapján, amelyek közé első sorban természetesen a haszonbér meg nem fizetése is tartozik, esetleg a szerződés felbontását is kérelmezhesse.

A Curia ítéletének meghozatalát nyomon követőleg Latinovics apát 1897. évi május hó 8-án meghalt.

Ennek utána Kugler haszonbérlő már 1897. évi július hó 2-án beérkezett folyamodványában egy évi haszonbér elengedését kérte.

Minthogy a miniszteri biztos igazolta azt, hogy a Berettyó a birtokot legnagyobb részt előntötte, a 40582—897. szám itteni leirattal Kugler haszonbéréből 1500 forint elengedettetett.

Ugyanazon évi szeptember 9-én Kugler újból az egész évi haszonbér elengedését, az épületek használható állapotba helyezését, esetleg a haszonbérletből való kibocsátását kérte.

Ennek folytán az 59722 - 897. sz. leirattal Kuglernek az 1897. évi július hó 1-től ugyanazon évi december hó végéig esedékessé vált félévi haszonbér vagyis 2500 frt. elengedettetett azzal, hogy az által az 1500 frt. elengedésére vonatkozó 40582—897. sz. rendelet hatályát veszítette.

Az 1898. évi április 6-án beérkezett folyamodványában Kugler újból a haszonbérletből való kibocsátását, vagy a

hátralevő haszonbérleti évekre az egész évi 5000 frt haszonbér elengedését kérte.

Ebbeli kérelmével Kugler az 50904—898. sz. leirattal elutasított annyival inkább, mert időközben az épületekből annyi, amennyi lehető volt, már helyre is állíttatott.

Végül 1898. évi decz hó 17-én beérkezett folyamodványában újból azt kérte Kugler, hogy vagy a birtok helyezzessék sürgősen használható állapotba. különösen az épületek tekintetében, vagy pedig oldassék fel szerződési kötelezettségei alól és bocsáttassék ki a haszonbérletből.

A végeredmény tehát az, hogy Latinovics apát halála óta Kugler tényleg egy krajczárnyi haszonbért sem fizetett, hivatkozva folytonosan a birói ítéletekre, a melyek az épületek dolgában neki adtak igazat.

Csak a szerződészerű többi terheket, jelesül a mindennemű adókat, kegyuri terheket, a melyek — mint már fentebb említettett — az évi 4000 frtot valószínűleg szintén meghaladják, viseli azóta a haszonbérelő.

Jogi szempontból úgy áll a dolog, hogy ha a javadalom Kuglert a hátralékos haszonbérösszegek s azok járulékai iránt s ennek kapcsán esetleg a kimozdítás iránt sommás uton megperelné, a legrövidebb idő alatt kétségtelenül végrehajtást is vezethetne Kugler vagyonára s a bíróságok minden valószínűség szerint a haszonbérletből való kimozdítást is kimondanák.

Ezzel szemben azonban alig szenvedhet kétséget, hogy Kugler a javadalmat rendes uton aziránt perelné meg, hogy egyrészt a gazdálkodás folytatásához szükséges épületeket bocsássa rendelkezésére és másrészt, hogy a multa vonatkozó kártérítési igényeit elégítse ki, s nagyon valószínű, hogy ezeket a bíróságok meg is ítélnék.

Igaz ugyan, hogy az időköz két év alatt már többet tett a javadalom érdekében, mint azelőtt az apátok évtizedeken keresztül, a mennyiben az apátság tulajdonát képező Berettyó hidat 4000 frt költséggel újból építtette, a központi magtár és a nyulasi istállót 10,000 frt költséggel alaposan helyreállította, helyesebben ezeket is újból építtette, *a mely költségek a Latinovics Laura mint néh. Latinovics Gábor apát végrendeleti örököse által fizetendő összegben találják fedezeteket*

Mindez azonban távolról sem elegendő arra, hogy a javadalmi birtok csak a legszükségesebb épületekkel is felszereltnek legyen tekinthető.

Nagyon jól tudja ezt a haszonbérelő, s hivatkozva folytonosan a bírói ítéletekre ezért nem fizet haszonbért.

De tudja mindezeket a javadalom is, s innen származik az a visszás tényleges helyzet, hogy a haszonbérelő az adókon, kegyuri terheken kívül haszonbér fejében mit sem fizet ugyan, de azért a javadalom részéről sem perrel meg nem támadtatott, sem a haszonbérletből ismételt kérelmei ellenére ki nem bocsátatott, mert kétségtelen, hogy az utóbbi esetben Kugler után még zavarosabb állapotok következnének.

A mondottakban rejlik tehát indoka a tényleges visszás helyzetnek, a melyet mindkét fél t. i. a haszonbérbeadó és a haszonbérelő minden jogaiknak teljes épségben való kölcsönös fentartása mellett, türni kénytelenek mindaddig, amíg magának a javadalomnak további jövőendő sorsa el nem dől.

Ami már most a javadalom eme további sorsát illeti, arra nézve oly irányban szándékozom ő cs. és ap. kir. Felsége legfőbb kegyuri engedélyét kikérni, hogy a szentjobbi apátság magának a javadalomnak vitális érdekei szempontjából egyelőre ne conferáltassék, vagyis hogy apát ne nevezessék ki, *hanem az apátság jövedelmei 10 éven át a m. kath. tanulmányi alapba rendeltessenek be.*

Eme szándékom indokai a következők:

A szentjobbi apát semmiféle egyházi jurisdictióval sem bírván, annak kinevezését egyházi és egyházkormányzati tekintetek egyáltalán nem követelik.

Ha a javadalom conferáltatnék, alig férhet kétség ahoz, hogy a kinevezendő apát a fenforgó súlyos bajokat orvosolni, a javadalmi birtokot virágzó karba helyezni képes nem volna.

Mert ha oly apát neveztetnék ki, aki gazdasági szakismereteinél odaadó és fáradhatlan buzgalmánál fogva erre alkalmasnak mutatkoznék, akkor mindenek előtt megfelelő urilaknak kétségtelenül nagy költséget igénylő építésével, tehát nem jövedelmező befektetéssel kellene elkezdenie működését, mert az bizonyos, hogy a jelenlegi u. n. curiális épületben (tishti lakban) az apát egyáltalán meg nem lakhatnék, mert ehez az épülethez képest az apátság patrona-

tusa alá tartozó szent-jobbi plébánia lak valóságos rezidenczia.

Hogy pedig Szent-Jobból távol lakó apát ne neveztesék ki, arra nézve a multban minden alkalommal szerzett szomorú tapasztalatok eléggé intő példát szolgáltatnak.

De kétségtelen, hogy ha apát neveztetnék ki, az maga is teljesen meg volna akadva beneficziumával.

Mert mit csinálhatna Kuglerrel? Hosszas, keserves és végül is bizonytalan kimenetelű perlekedéssel kezdje?

És ha sikerülne Kuglerrel egyezsége lépnie s kibocsátaná azt a haszonbérletből, quid-tunc?

Új haszonbérlet a jelen állapotok között megint legfeljebb olyant foghatna, aki haszonbért fizetni nem hajlandó, mert arra nem is képes.

Házi kezelés alá venni tehát a javadalmat? De mint már említettett, ha az apát helyben akar lakni, mindenké előtt saját lakházára kellene jelentékeny és nem jövedelmező befektetést tennie.

Ha ellenben Szent-Jobból távol laknék, okvetlenül arra termelt, kellő szakismeretekkel bíró feltétlenül megbízható gazdatisztet kellene alkalmaznia. Ha pedig ilyet találnia sikerülne, ami nem bizonyos, akkor annak illetményei a jövedelemnek jórésztét felemésztenék.

De mindkét esetben okvetlenül 50—60 ezer forintos kölcsönt kellene első sorban felvennie az apátnak a törzstőkéből, hogy a szükséges investitiókat vizszabályozást, épületek emelését, szőlő reconstructiót eszközölhessen.

Amig ezzel egyrészt a törzstőké kamat jövedelmét igen tetemesen megcsorbitaná, addig másrészt tudvalevő, hogy gazdasági befektetések csak évek multán s gyakran aránytalanul hosszú idő múlva kezdik meghozni kamataikat.

Minthogy pedig az eddigi gazdálkodás folytatását megengedni a javadalom érdekében egyáltalán nem lehetne, az apát okvetlenül a jelzett eljárásra volna kényszerítve ugy, hogy előre láthatólag hosszú időn át csak bajokkal, gondokkal kellene küzdenie anélkül, hogy kinevezetéséből számbavehető előnyökre számíthatnak.

Hogy a javadalmak a tanulmányi alapba való rendelését jogi tekintetek sem akadályozzák, erre nézve teljesen elégnek

mutatkozik arra rámutatnom, hogy ő cs. és ap. kir. Felsége már eddig is három apátságot — a lakócsait, a vaska-szent-mártonit és a telki-jenőit, továbbá egy prépostságot a kaposfeőit, rendelt be a tanulmányi alapba, aminthogy kérdés tárgyát sem képezheti, hogy Őfelségének legfőbb kegyuri joga a szent-jobbi apátsági javadalom fölött ily irányu dispozióira is feltétlenül kiterjed. Nem pótolhatja ezt az időköznek hosszabb időre való kiterjesztése sem oly célból, hogy az alatt a miniszterium helyezze karba a javadalmat azért, mert a fennálló szabályok értelmében az időköz alatt a javadalmat illetőleg nagyobb, mélyebbre ható reformokat keresztülvinni nem is lehet.

Végül a tanulmányi alap ismeretes kedvezőtlen pénzügyi viszonyai között ennek szempontjából is kívánatos volna, ha a szent-jobbi apátságból is némi jövedelemre tehetne szert, ámbár külön is hangsúlyozva kell újból is kiemelnem, hogy a tanulmányi alapba való berendelésnek tulajdonképeni célja nem ez, hanem az volna, hogy maga az apátsági javadalom virágzó karba helyeztessék. A tanulmányi alapba való berendelés esetén ugyanis maga a tanulmányi alap levén a javadalom haszonélvezőjének tehát tulajdonképen javadalmasnak tekintendő a javadalom érdekében a miniszterium részéről minden szükséges intézkedés akadály nélkül megtehető volna.

Ezeket az intézkedéseket pedig a következőkben van szerencsém jelezni :

Mindenek előtt Kuglerrel lesz a viszony rendezendő és pedig olyképen, hogy a nevezett eziránti kérelmeinek megfelelőleg a haszonbérletből kibocsáttatván, vele a kölcsönös követelések és ellenkövetelésekre nézve végleges leszámolás ejtetnék meg, amelynek során az általa emelt habár nem sokat érő épületek valamint a reconstruált szőlőtelep terület költségei, esetleg némi fundus instructus is a javadalom részére átvétetvén, lehetőleg oda kellene iparkodni, hogy a kölcsönös követelések egymást kiegyenlítsék s ily értelmű kölcsönös nyilatkozattal a kérdés végleg tisztáztassék.

Ennek megtörténtével a tanulmányi alap házi kezelés alá venné a javadalmi birtokot, s *egyik arra termett, alkalmas gazdatisztjét behelyezvén, a birtokot kellőleg instruálná.*

Ennek *keresztülvitelére*, de főleg és első sorban a

vizszabályozási és építkezési költségek fedezésére a javadalmi törzstőkékből 30 évi törlesztés mellett *egyelőre* 60.000 frt. kölcsön vétetnék fel.

A vizszabályozási munkák a kulturmérnökség igénybevételével s lehetőleg a többi érdekelttség bevonásával foganatósíttatnának. A csohaji tanyán egy *teljesen új major építtetnék tiszti lakkal együtt, az ott levő összes használhatlan építmények mindenestül lebontatván.*

A Szent-Jobb községben levő összes apátsági épületek és beltelkek a Berettyó-malommal együtt eladatnának, áruk a törzstőkéhez csatoltatván.

Eladandók volnának a Sárszeg község határában 3 parcellában fekvő kisebb birtok részek is, amelyek csak a kezelést nehezítik. A határok kiigazíttatnának, a történt foglalások visszavétetnének.

Végül az elpusztult szőlők volnának amerikai alanyokra készített ojtványokkal reconstruálandók

Nem kétlem, hogy a jelzett intézkedésekkel az apátság nemcsak jó karba helyezhető, hanem aránylag nagyértékű virágzó gazdasággá is fejleszthető volna.

Az előadottaknál fogva oly irányban szándékozom Ő cs. és ap. kir. Felsege legm. engedélyét kikérni hogy a szent-jobbi apátsági javadalom jövedelmei 10 évre a tanulmányi alapba rendeltessenek, továbbá, hogy a néh. Latinovics Gábor apát végrendeleti örökösével megkötött egyezséget jóváhagyhassam, hogy az apátsági birtok házi kezelés alá vétethessék és hogy a szükséges beruházásokra az eladandó épületek, beltelkek és kisebb birtokrészek eladási árán felül a javadalmi törzstőkéből 30 évi törlesztés mellett a szükséghez képest 60.000 frtig terjedhető kölcsön vétethessék fel.

Mielőtt azonban legal. előterjesztésemet a jelzett irányban legf. helyre terjeszteném, van szerencsém tiszteletteljesen kérni Főmagasságot, hogy legfelsőbb helyen tenni szándékolt javaslataimhoz való nagybecsű hozzájárulását velem lehetőleg mielőbb közölni méltóztassék.

Fogadja Főmagasságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását Budapesten, 1899. évi szeptember hó 4-én. *Wlassics.*

*Főmagasságu dr. Schlauch Lőrincz bibornok, nagyvárad
r. kath. püspök urnak.*

XI.

Másolat. 2341—1899. sz.

*Nagyméltóságú Dr Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi
m. kir. Minister Urnak*

Budapest.

Nagyméltóságú Minister Ur!

Az egyházmegyémmhez tartozó szentjobbi apátság ügyében folyó évi szeptember 4-én 23904. sz. a kelt nagybecsű intézvényére válaszólag van szerencsém az ügy természete által kívánt alapos tárgyalás s megfontolás után tiszteletteljesen a következőket előterjeszteni előre is kikérvén Nagyméltóságod különös figyelmét ezen fölterjesztésemre.

Tisztelettel előre bocsátom, hogy Nagyméltóságodnak a szentjobbi apátságot illető tervezetét illetőleg kikértem főtisztelendő székeskáptalanom illetékes véleményét ezen érdemleges nyilatkozatom megtétele előtt, mert míg egyfelől erre az egyházi törvények engem köteleznek, másfelől Főtisztelendő székeskáptalanom különösen alkalmas már csak azért is e nagy fontosságú ügyben figyelmet érdemlő véleményezésre, mert az ő kebeléből választatnak a fennálló szabályok értelmében a szentjobbi apátság átadás-vételeihez a gondnokok, kik az időköz alatt a javadalmat felügyelendik s kezelteendő, hogy a 9953/1876. sz. vallás- és közokt. m. kir. miniszteri intézvény szavait használjam.

Főtisztelendő székeskáptalanom alaposan megokolt véleménye némi rövidítésekkel ekképen hangzik:

Mindenekelőtt legbensőbb fájdalomknak adunk kifejezést a fölött, hogy ezen, eredeti rendeltetésénél fogva egyik legnagyobb kegyeletre joggal számot tartó egyházi javadalom oly szánalmas állapotba juthatott, aminőben azt a miniszteri leirat részletes tartalma feltünteti.

Ezen állapotnak a multban tényezőit okolni nem feladatunk; késő is, felesleges is volna. Azonban elfogadjuk a miniszteri leirat azon beismerésének igazságát, hogy maga a vallásügyi kormány is követett el nézetünk szerint első sorban és legnagyobb mulasztást, különösen az utóbbi időben az által, hogy az általa átvett apátsági javadalmakat már oly állapotban adta át a javadalmazottnak, mely rövid

idő alatt a majdnem teljes pusztulásig vezetett. Hiszen tudomásunk szerint e javadalom néhai Perger János kassai püspök gondos házi kezeltetése alatt meg a 70-es években is semmi panaszra okot nem adó állapotban megfelelő jövedelmet nyújtott rendeltetésszerű céljaira.

Ami már most a javadalom rendbehozásának a vallásügyi kormány által tervezett módjait illeti, jelesül: az apátság birtokainak tíz évre a tanulmányi alap javára lefoglalását, s így a minisztérium közlege általi kezeltetését, a törzsvagyon tőkéiből, a deterioratio címen már nyert 17632 frt. 38 kron felül egyelőre 60,000 frtnak kölcsönül vételét földbirtokrész, épületek és telkek eladását és a 61 holdnyi szőlőnek reconstrualását: mindezen módok és eszközök legelül egy nagy elvi sérelmet s azontul legjobb tudomásunk és alább megokolt nézetünk szerint oly intézkedések tervét foglalják magukban, melyek részint tulmennek a célon, részint fölöslegesek, sőt még magát a rendezés eredményét is kockáztatják,

Első sorban káptalanunk kötelességének ismeri ez adott alkalommal egyházi és hazai törvények alapján állva, elnevezni egy egyházi javadalomnak, névszerint a szentjebbi apátság vagyonának, habár csak ideiglenesen is, eredeti rendeltetésétől elvonását és más célra lefoglalását.

Erre jogi alapot már előbbi hasonló intézkedés t. i. a lakócsai, vaskai, telki-jenői és kaposfeői javadalmak lefoglalása éppen nem nyújt, mert a bevégezett tények sajnos argumentumát indokul elfogadnunk nem lehet, nem szabad.

Annál kevésbbé, amennyiben ezen javadalom-lefoglalás, a cél eléréséhez vagyis a javadalom rendezéséhez nem is szükséges; sőt azt véleményünk szerint még hátráltatja.

Ugyanis azon bizonyítani megkísérlett érvet, hogy egy helyben nem lakó javadalmas apát, csupán tisztje által nem képes a javadalom rendbehozására, teljesen lerontja maga a tervezet másik tétele, midőn ugyanakkor erős érveréssel akarja elhíttetni, hogy a helyben nem lakó minisztérium, ugyancsak tisztje által képes e birtokot rendbe szedni. Holott, ha el is tekintünk az állami (mert ez nem volna más) gazdálkodás általában ismert csekély eredményétől, már maga az ellenőrzés valószínűleg költségesebb volna az előbbi, mint

az utóbbi esetben; míg maga a rendbehozás végrehajtása arra való kezekben határozottan hatékonyabb volna és kevesebbe kerülne.

Ehhez természetesen kellő befektetés, azaz pénz kívánatik. De amint pénz nélkül a vallásügyi kormány sem képes e javadalmat jövedelmezővé tenni: úgy világos más oldalról, hogy befektetés útján megteheti azt bárki is és leginkább az érdekelt apát.

Midőn azonban a befektetésnek és e végett az apátság törzsvagyonyából törlesztéses kölcsönnek fölvételét nélkülözhetetlennek tartjuk: e kölcsön mérvére nézve a közlött adatok és az ismert helyi viszonyok alapján meg kell jegyeznünk, hogy az apátsági birtok terjedelméhez és miből állásához, midőn a 3253 magyar holdból, 1573 hold az erdő, 1000 hold a rét és legelő és csupán 560 hold a szántóföld, — az elhunyt apát hagyatékából nyert 17 ezer forinton felül még és csak „egyelőre“ 60,000 frtnak befektetése nem áll kellő arányban, nem pedig legfőképen és általában azért, mert e birtok, tagadhatatlan részben jó minőségű talajadaczára, a nagy mérvű befektetés gyümölcsét meghozó „nagyértékű“ virágzó gazdasággá — mint amivel magát a tervezet kecsegteti — nem fejleszthető, — éppen helyzeténél fogva: vasutja nincs; használható utjai, főleg esős évszakokban nincsenek; és e viszonyok javulása egyelőre, legalább a tíz éven erről valószínűleg nem is várható.

A tervezett és szintén szükséges vízszabályozást, valamint a szőlő óhajtott helyreállítását tagadhatatlanul lehet még az említett ideiglenes befektetési összegnél is nagyobb keretben végrehajtani; ámde a kulturmérnökség és vízszabályozó társulat tervével szemben joggal utalhatunk az ily ügyek lassuságára; a szőlő nagymérvű rekonstrukciójával szemben pedig azon szomorú tapasztalatra, mely szerint a nagy szakértelem és költséggel végzett rekonstrukciók tartósága és értéke országszerte kétségesnek mutatkozik.

Szabad legyen e ponttal kapcsolatban jeleznünk, hogy ez apátsági javadalom legutóbbi átvétele alkalmával az azelőtt is elégséges gazdasági épületeknek teljesen használható állapotban kívánt előállítására szakértőileg alig 30,000 frt, — az apátsági birtoknak függetlenül a többi birtokoktól — viz

ellen való megvédésére körülbelül 4,000 frt állapított meg, s így ha a szőlőnél is a fokozatok helyreállítása tartatnék szem előtt, mely a gyümölcstelen befektetés veszélyétől is megóvná: nézetünk szerint aligha volna szükség a most egyelőre befektetni kívánt nagy összegre, még kevésbé annak későbbi folytatására.

Ami a Szentjobb községben levő összes apátsági épületek, beltelkek és malom tervezett eladását s áruknak a törzsvagyonhoz csatolását illeti: az eladást teljesen tévesztett célnak látjuk, mert a község mégis az apátsági uradalom központja, melyhez az erdő, a most nagy költséggel megújított magtár, a szőlő és pince legközelebb esnek. Ott van helyben a templom, melyre a tíz év múlva behelyezendő apátnak szüksége volna . . . De másfelől, ha vannak is ott a községben tényleg eladandó kisebb házai és telkei az apátságnak, melyekre vevő akad: ki fogja megvenni és mi áron az ottani nagy épületeket?

Végül a Sárszeg község határbeli szántóföldeknek szintén szándékolt eladása legjobb és legértékesebb talajától fosztaná meg az apátságot.

Az ügy gazda-ági részével ekként végezvén, legyen szabad Eminentiád magas figyelmét felhivnunk a lefoglalás sérelmét élesítő azon körülményre, hogy t. i. az apátsági javadalom a tanulmányi alap részére foglaltatnék le.

Ezen apátsági vagyon időközi haszonélvezője a hazai kath. egyház javára tisztábban megőrzött vallásalap, melynek keretében e főpapi javadalom a congrua rendezéséből rá váró terhet is leróná; míg ellenben a tanulmányi alapba foglalva valószínűleg e teher alól is kisiklanék. Nem akarjuk s nem tudnók a lefoglalás tényét helyeselni avagy mentesíteni; csupán következményeiben felmerülő két rossz közötti különbségre kívántunk e megjegyzéssel rámutatni.

Mindezen tisztelettel előadott körülmények alapján azon alázatos véleményünket terjesztjük Eminentiád elé:

1. méltóztassék a szent-jobbi apátsági javadalomban megállapított deterioratiók értékének megváltására vonatkozó egyezség jóváhagyásához főpásztori hozzájárulását megadni;

2. méltóztassék beleegyezni, illetve ajánlani, hogy az apátsági birtok haszonbérletéből Kugler Albert jelenlegi bérlőt

kérelméhez képest a tervezetben jelzett módon még maga a vallásügyi kormány mielőbb barátságos egyezséggel kibocsássa;

3. ellenben méltóztassék magas befolyása teljes súlyával odahatni, hogy ezen apátsági birtok semmi más célra ne foglaltassék; hanem a mostani bérleti ügy befejezésével érdemes és alkalmas egyházi férfiúnak adományoztatván, általa a viszonyoknak megfelelő eszközökkel, az ottani körülmények közt elérhető régi rendes jó állapotába visszaálltassék és így szent céljainak szolgálatára is képessé legyen. Mert nem szabad kételkednünk, hogy ne akadjon egyházi férfiú, ki képességeivel dicsőségét is keresse a magyar nemzet multjával és életével összeforrt ezen kath. főpapi javadalom helyreállításában; egyházas lelkületével pedig készségesen bocsássa a rendezett javadalom gyümölcseinek fölöslegét hazánkban a kath. egyház igaz érdekeinek szolgálatára.

Főtisztelendő székeskáptalanomnak ezen három pontba foglalt véleménye, melyet egész terjedelmében magamévá tesz, oly nyomatékos érvekre támaszkodik, hogy azok elől kitérnem nem lehet, de sőt meg kell toldanom azt egygyel s ez az, hogy akkor, midőn édes magyar hazánkknak Szent-István király által a keresztény hitre való megtérítése s a keresztény civilisatio áldásaiba való bevezetésének kilencz-százados jubileuma küszöbén állunk, lehetetlen, hogy a keresztény magyar királyság sz. alapítója dicsőséges szent jobb-jának, nemzetünk legdrágább sz. ereklyéjének őrizetére s tiszteletére, a magyar kereszténység megszilárdítója sz. László királyunk által alapított apátság éppen a nagyszerű jubileum évében, habárcsak ideiglenesen, megszüntetessék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, az országgyűlés alatt, 1899. decz. 6.

Dr Schlauch Lőrincz s. k.
bibornok, nagyvárad i. sz. püspök.

XII.

Másolat. 5462. szám.

Nagyméltóságu Miniszter Úr!

Excellenciád mult hó 21-én 1441. eln. sz. a. kelt nagybecsű leiratával szives volt engem arról értesíteni, miszerint a nemzeti közművelődés szükségleteinek fődözése tekintetéből szándéka van Excellenciádnak azon kérelemmel járulni Ő Fel-

sége trónja elé, hogy a legközelebb elhunyt Lopussnyi Ferenc halála által a nagyváradi latin szertartású káptalannál megürült ugynevezett litterarium stallum s időről időre mind a hat hasontermészetű kanonoki szék betöltetlenül hagyatván, jövedelmeik határozatlan időtartamig a tanulmányi alap céljaira fordíthatassanak. Egyszersmind szíves volt Excellenciád engem felhívni, miszerint ez ügyre nézve véleményemet, ha szükség, a nagyváradi l. sz. püspök meghallgatása mellett, Excellenciáddal közölném. Az ügy fontossága és rendkívüli hordereje elkerülhetetlenül szükségessé tévék, miszerint a nagyváradi l. sz. püspöknek alkalom nyujtassék e tárgyra nézve nézeteit annyival is inkább elmondani, minthogy a dolog első sorban őt, az ő Káptalanját s az ő egyházmegyéjét illeti. A püspök nem is késett e részbeni indokolt nyilatkozatát hozzám beküldeni s én kötelességemnek tartom azt Excellenciáddal egész terjedelmében közölni; miért is van szerencsém azt eredetben tisztelettel ide .|. hajlítani, csupán azt jegyezvén meg, hogy azokhoz, miket a püspök saját álláspontjáról s tekintve egyházmegyéje szükségait, felhozott, nincs mit hozzá adnom. Magára az ügyre nézve azonban van szerencsém nézeteimet a következőkben körvonalazni: Nagyok ugyan Ő Felségének, mint Apostoli Királynak s a kath. egyház legfőbb kegyurának az egyház beneficialis ügyei körül való jogai és kiváltságai, de annyira még sem terjednek, hogy azok alapján az egyházi javadalmak hacsak egy bizonyos vagy bizonytalan időre is supprimáltathatnának, vagy jövedelmeik eredeti céljok és rendeltetésöktől elvonatathatnának. Ily irányban s ily kiterjedésben a királyi legfőbb patronátusi jog nem is gyakoroltatott nálunk soha, mert az ily gyakorlat világos egyházi törvényekbe ütközik, melyek felhozatalát csak azért nem találom szükségesnek, mert amugy is tudva vannak s mivel a dolog természete is már ugy hozza magával, hogy a védnök az egyháztól nyert előjogi és kiváltságaival csakis az egyház nagyobb javának előmozdítására élhessen. Ily cél lebegett boldogult I. Ferencz császár és király szemei előtt is, midőn 1807-ben a nagyváradi káptalant szabályozta. Ezen szabályozás által az egyházi javadalmak jövedelmei nem vonattak el eredeti rendeltetésöktől, mely abban állott, hogy az egyház szolgálatában érdemeket

gyűjtött egyházi férfiak azok adományozása által megjutalmaztassanak; hanem csupán az eszközöltetett, hogy ezen egyházi jövedelmek élvezőinek száma megszorított, nyilván oly célból, melyet az egyház is magáénak vallas saját körében minden kitelhető módon elősegít, hogy t. i. az egyházi tudományosság, anyagi jutalom kilátásba helyezése által is előmozdittassék s a tudomány férfiainak ösztönül szolgáljon, a tanítás rögzös pályáján annál nagyobb kitartás és önfeláldozással előhaladni, ha látni fogják, hogy a tudomány és irodalom mezején szerzett érdemekért minél számosabban nyernek kitüntető megjutalmazást. A boldogemlékü császár és király e részbeni elhatározására bizonyára nem volt befolyás nélkül azon körülmény, hogy hasonéremű egyházi férfiak megjutalmazására már régi időktől fogva a birodalom másik felében és nevezetesen a bécsi főkáptalanban négy, a linczi székesegyházi káptalanban két, összesen 6 stallum litterarium létezett, melyekre az érsek illetőleg a püspök által kijelöltek közül az egyetem választ, s a császár megerősít. A nemeslelkű király atyai szívének sugallatát követve nem nézhette, hogy míg a birodalom egyik részének egyházi rendű tanfőfiai a tudományos pályán szerzett érdemeikért elveszik megillető jutalmukat, addig a birodalom másik részén ugyanazon munkásai az egyházi tudományosságnak, ugyanazon zászlóvivői a nemzeti művelődés és polgárosodásnak mostohább bánásmódban részesüljenek, s egy munka és fáradalomban töltött élet alkonyán talán üres kezekkel bocsáttassanak el; sőt a fenkölt szellemű fejedelem a magyar nemzeti becsületet láthatta az által fenyegetve, hogy míg a bécsi egyetem jelesbjei s általán a német tudomány egyházi rendű képviselőiről oly bőkezűen van gondoskodva ezen litterarium stallumok felállításával, addig éppen a „generosa natio Hungarorum“ hagyná illő megjutalmazás reménye nélkül fáradozni legjobbjait a tudomány mezején, melynek munkálása nálunk még sok tekintetben amugy is az uttörés nehézségeivel kénytelen megküzdeni. Ezen atyai gondoskodása a boldogemlékü császárnak és királynak a nemzeti és egyházi művelődés tisztos napszámairól, ébresztették fel a megboldogult lelkében azon szerencsés gondolatot, hogy a nagyváradi káptalani székek számának felszaporítása által ju-

talom tekintetéből mintegy egyenrangúakká emelje Magyarország egyházi tanfőrfiait a bécsiakkal s ugyanazon versenyt, mely a birodalom másik felében már annyi szép eredményt idézett volt elé, nálunk is meghonosítsa, friss munkásságra ébresztvén a fiatal erőket, aczéolván veteránjaink kitartását s megjutalmazván a valódi érdemet. Azért az ujonnan felállított hat stallum azon rendeltetést nyeré, hogy azokra első sorban ugyan a pesti tudományos egyetemnél működő egyházi tanárok, a másodikban egyéb a tudományos téren kitűnő férfiak neveztesse. Ezen fejedelmi szándékkal meg egyezőleg a pesti hittanárokon kívül különös tekintet fordított mindenkor a bécsi fensőbb papnevelő intézet magyarországi tanulmányi igazgatójára. Így nyerék el ezen állomásról a nagyváradi litterarium stallumot a maga idején Ocskay, Fogarassy, Nogáll. Ellenben az iskolai kir. főigazgatók, majd soha sem lettek e téren szerzett érdemeikért a nagyváradi kanonoki javadalom adományozása által megjutalmazva. Mert ha vesszük, Fejér nem mint főigazgató, hanem mint egyetemi könyvtárnok lett Nagyváradra kinevezve, a többiek pedig nagyobbbrészt mind más káptalanokba lőnek elhelyezve, így p. o. Adamkovics pozsonyi préposttá lőn, Cherrier pozsonyi kanonok volt, Cresmitzer és Deáky győri kanonokokká neveztettek. A fődirektorok hiánya tehát a jelenben nem igazolhatná a szándékba vett ideiglenes suppressiót. Méltóztatott Excellenciádnak fentisztelt nagybecsű leiratában a főigazgatók hiányán kívül a jelenben, még arról is említést tenni, miszerint igen csekély azok száma, kik akár mint egyetemi tanárok, akár egyébkint a jelenleg üresedésben levő kanonoki szék betöltése körül alaposan figyelembe vehetők volnának, annyival is inkább, minthogy örvendetes példák bizonyítják, miszerint a főpásztorok a tanári és irodalmi pályán kitűnő papokról, ha arra egyébkint is érdemesek, saját egyházmegyéikben s néha idegen egyházmegyéiek tekintetbe vételével is, kizárólag gondoskodtak. Igen, magam is tudok ilyen esetet, midőn az egyetemi hittanár csak azért lett más káptalanba felterjesztve, mert kijelentetett, miszerint ő a miniszterium által soha a nagyváradi stallumra előmozdítani nem fog — pedig az előléptetést, ugyis mint kitűnő tanár, ugy is mint kitűnő író a legteljesebb mértékben meg-

érdemelte. Kérem tehát Excellenciádat, miszerint ami a valódi érdem elismerésére és megjutalmazására egyes rendkívüli esetekben rendkívüli módon történt, azt ne méltóztassék éppen azok hátrányára betudni, akiknek megérdemlett előmozdítása céloztatott. E részbeni kérelmemet pedig annál nagyobb bizalommal adhatom elé Excellenciádnak, minthogy kétséget nem szenved, miszerint a jelenben is ép úgy, mint a multban, vannak érdemes férfiak, úgy a pesti egyetem theologiai karában, valamint a tud. akadémiában és bécsi felsőbb papnevelő intézeiben, kiket I. Ferencz király legmagasabb intentiója által nyert jogaiktól talán mégsem lehetne elűtni. És még azon esetre is, ha nem találkoznának ily érdemes férfiak a tudomány terén, a suppressio alkalmas s Ferencz császár alapító oklevele értelmében is ezen stallumokra képesített egyének hiányából nem volna indokolható. Az új hat kanonoki széket felállító fejedelem erre vonatkozó legfelsőbb elhatározásában világosan ezen kitéttel él: „*quo alii quoque praeter gremiales sacerdotes dioecesanos — bene meriti viri ecclesiastici suam consequi valeant promotionem.*” A praeter szócska nem kizáró, hanem hozzáfűző, az idegen megyebeli egyházi tanférfiakat ezen hat stallum elnyerésére nézve, a nagyváradiakkal egyenjogositó értelemmel bir. Ha tehát a tudományos pályán nem találkoznának a jelenleg üresedésben lévő és még ezután megürülendő stallumokra érdemes férfiak, a dolog természete azt hozná magával, miszerint ezen kanonoki székek megyebeli papok által töltessenek be; ami annyival is inkább következik, minthogy a hat litterarium stallum nem új dotatio alapján létesült, hanem azok javadalmazására a régi alapítvány felhasználtatott. Ez esetben tehát, tekintve az egyházi törvényt s az alapítvány fennálló eredeti rendeltetését, az idővel megürülendő litterarium stallumok ezen eredeti rendeltetésöknek volnának visszaadandók. Ennélfogva arra kérem Excellenciádat, miszerint velem közölt nagybecsű szándékától elállani méltóztassék. Fogadja Excellenciád kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Kelt Esztergomban, 1874. november 25-én,

Simor János s. k.

bibornok, hercegprimás, esztergomi érsek.

Nagyméltóságu Trefort Ágoston vallás és közoktatási m. kir.

Miniszter Urnak

Budapesten.

XIII.

Az Egyházi Közlöny 1911. évi 5. számából.

3. *Fraknói Vilmos v. püspök előterjesztései.*

I.

Kétségen felül áll az, hogy Róma tudományos és művészeti kincseinek, antik és keresztény emlékeinek tanulmányozása azt az emelő és nemesítő hatást, amit a multban gyakorolt, jelenleg és a jövőben is érvényesíteni képes. Ez a felfogás Európa összes művelt nemzeteit arra készítette, hogy az örök városban tudományos és művészeti intézeteket létesítsenek.

Hogy soraikból a magyar ne hiányozzék, 1894-ben történeti intézet céljaira, 1902-ben pedig festők és szobrászok befogadására, Róma egyik villa-telepén, diszes épületeket emeltem. A történeti intézetben, egy évtizeden át, a püspöki kar tagjai, a szerzetesrendek főnökei és a M. T. Akadémia által küldött történetbuvárok eredményteljes munkásságot fejtettek ki, amiről jelentékeny kiadványok tanuskodnak. A művészházban a mai napig három művész dolgozik, kiket évenként 10.000 korona ösztöndíjjal, ezenfelül egy részüket megbízásokkal is láttam el.

Azon óhajástól vezérelve, hogy ez a két intézmény, a kath. egyház és a nemzeti kultúra szolgálatában, állandóan megalapíttassék és üdvös hatását fokozott mértékben érvényesítse, a következő indítványt van szerencsém előterjeszteni:

Méltóztassék a nagyméltóságu püspöki kar ő cs. és ap. kir. Felségétől, a magyar kormány útján, olyan legfelsőbb elhatározást kieszközölni, melynek alapján a nékem tíz év előtt adományozott szentjobbi apátsági javadalom jövedelmei ezentul állandóan az egyházi tudományosság és művészet céljaira, elsősorban a római intézetek föntartására fordíttassanak,

Ezzel az indítvánnyal kapcsolatosan a következő ajánlatokat teszem:

1. Mihelyt javaslatom elfogadása az illetékes tényezők részéről biztosítva lesz, lemondok az apátsági javadalomról, melyet (köztudomás szerint) elpusztult állapotban vettem át és fáradozásommal olyan helyzetbe hoztam, hogy jövedelme 40 000 koronát meghalad.

2. A javadalomban általam szerzett, magántulajdonomat képező, élő és holt felszerelést, ugyszintén az apátsági szőlővel, határos szőlőterületeket, összesen mintegy 120,000

korona értékben, kárpótlást nem igényelve, a javadalomnak ajándékozom.

3. A római építészem által mai értékükben 348.000 frankra becsült római épületeket (melyeket csak 55.000 frank, részben már letörlesztett, törlesztéses kölcsön terhel) az azokban található felszereléssel, a nm. püspöki kar rendelkezésére bocsátom.

4. A római intézetek és rokon tudományos és művészeti czélok javára pénzalap létesítése végett

a) 100.000 korona névértékű földhitelintézeti záloglevelet adok át, amely érték a szentjobbi apátsági javadalomba is befektethető, amennyiben így magasabb, de mégis biztos jövedelmezése érhető el.

b) Kellő formában kiállítandó, vissza nem vonható nyilatkozattal kanonoki javadalmam összes jövedelmét, mely 25.000 kor.-t rendszerint meghalad, ezen alap javára átengedem.

c) Kijelentem, hogy hagyatékomat (némely legátumok levonásával) már is ezen alap részére végrendeletileg biztosítottam.

Ezzel szemközt a következőket kérem:

1. A szentjobbi apátság jövedelmeiből biztosíttassék részemre évenként 20.000 korona.

2. Százezer koronás adományom 4 %-os kamataival szabadon rendelkezhessem élethossziglan.

3. A létesítendő alapból találjanak fedezetet a javadalmaim jövedelmeinek terhére elvállalt kötelezettségeim: a pozsonyi Pázmány-émlék felállítása, a Rákóczi-collegium templomának kifestése és az általam fölépített szentjobbi apácza-zárdának felszerelése. Ezen három célra máris mintegy 50.000 koronát fordítottam. Még 36.000 koronára van szükség, amely három évre (1911—3) oszlik el és amelynek jó részét, ha javadalom hasznélvezetét 1911-ben megtartom, én fogom fedezni.

Amennyiben ezen ajánlatom elfogadtatik és ő Felsége kedvező elhatározása kieszközöltetik, a nagymélt. püspöki kar illetékességéhez fog tartozni a két római intézet szervezésére és igazgatására, az apátsági javadalom és a pénzalap kezelésére vonatkozó szabályzat kidolgozása céljából a szükséges intézkedéseket megtenni. Ha parancsolja, a legnagyobb készséggel fogok ez irányban részletes tervezetet előterjeszteni.

Egyébiránt kijelentem, hogy a római intézetek és a szentjobbi apátsági javadalom kezelésére a saját személyemnek semmiféle jogot nem kívánok föntartani.

Régebben tett ajánlataim érvényesíthetése végett csakis azon kérést terjeszttem elő, hogy a történeti intézetben létesítendő ösztöndijas helyekből egy-egynek betöltésére a nagyváradi latin szert. egyházmegye, a M. T. Akadémia és a Szent-István-Társulat tudományos osztálya élvezze a bemutatás jogát, azon szabályzat keretében, amelyet a nm. püspöki kar meg fog állapítani.

A szentjobbi apátsági javadalomnak a jelzett célokra adományozása a hazánkban érvényes egyházi jog elveivel és a negyedfélszázadon át uralkodó gyakorlattal teljesen összhangzásban álló intézkedés jellegével birna.

Ugyanis az 1548-ik évi országgyűlésen, a főpapság javaslatára alkotott, a legfőbb királyi kegyur által szentesített, a szentszék által tudomásul vett XII. törvényczikkely nemcsak megengedi, hanem a leghatározottabban követeli, hogy „az elpusztult kolostoraik javai és jövedelmei fordítassanak és használtassanak“:

a) „tudós lelkészek, Isten igéjét hiven hirdető papok ellátására“,

b) „iskolák felállítására, azokban tudós, istenfélő tanítók föntartására“,

c) „jó reménységű és hajlamu ifjak és növendékek segélyezésére, hogy ilyen módon jó és tudós férfiak ellátásban és támogatásban részesüljenek“.

Ezen törvény értelmében jutottak az elpusztult kolostorok javadalmai jezsuita-tanintézetek papnöveldek, a budapesti egyetem, a bécsi Teréziánium, a vallás és tanulmányi alapok birtokába.

Igy tehát az elpusztult kolostori javadalmakhoz tartozó szentjobbi apátságnak a római intézetek céljaira adományozása a mai napig érvényes törvény követelésének, a magyarországi joggyakorlatnak, sőt még az egyetemes egyházi jog szellemének és az alapítók intenczióinak is, sokkal inkább felel meg, mint haszonélvezése egyházi dignitáriusok által.

Könnyű lesz az adományozásnak olyan formáját megtalálni, amely a javadalom megszüntetését nem involválja.

Utmutatással szolgál épen a szentjobbi apátság közelmúltjából az a tény, hogy 1860-tól harmincz éven át a javadalom egymásután három kassai püspöknek adományoztatott azzal a kötelezettséggel, hogy jövedelmeit a kassai székesegyház *müemlékszerű restaurációjára* fordítsák és azzal a joggal, hogy czimét viselhessék.

Megpenditem azon gondolatomat, hogy az apátsági javadalom legtermészetesebben adományozható volna ezidőszinti gondnokának, a váradi I. sz. káptalannak mely bizonyára nemes kötelességének tartaná azt, hogy saját alapítója Szent László király másik alapítványát kezelése alá vegye és büszkeségének tekintené, hogy jövedelmei az ő közvetítésével használtatnak föl a tudomány és művészet céljaira.

A szentjobbi apát czimét mindenkor egyik litterarium stallum birtokosa viselhetné.

A nagy országalapító szent jobbja, a melynek alkotásai a magyar állam fönnállásának biztosítékai, nem szorul arra, hogy az azt környező nemzeti kegyelet élesztésére új eszközöket keressünk.

De a szentjobb őrzésére alapított apátság javadalmának a római intézetek javára adományozásával a modern nemzeti életnek hatalomban folyton emelkedő két tényezője: a tudomány és művészet, mintegy a szentjobb védnöksége alá helyeztetnék, áldásainak részesévé válnék.

Ily módon elődeink sulyos hibáját, melyet azzal követtek el, hogy Szent István római alapítványát pusztulni, megsemmisülni engedték, jóvá tenné az ő szent jobbja!

Szentjobb, 1910. Szent István-napján.

II.

Arról értesültem, hogy f. évi augusztus hó 20-ikán kelt tiszteletteljes előterjesztésem azon pontja, amely szerint a szentjobbi apátsági javadalomnak a római történeti és művészeti intézetek céljaira adományozását indítványozom, aggályokkal fog találkozni és nehézségekbe fog ütközni.

Nehogy a nagyméltóságu püspöki kart ismételve kelljen előterjesztéseimmel fárasztanom, már most bátorkodom *alternatív-ajánlatomat*, amelyben a szentjobbi apátságot kicsatolom, bemutatni.

A nagyméltóságu püspöki karnak, esetleg az ország

főmagasságu hercegprimásának, minden föltétel nélkül, rendelkezésére bocsátom

- a) római épületeimet,
- b) 100.000 koronát földhitelintézeti záloglevelekben,
- c) váradi kanonoki javadalmam összes jövedelmeit élethossziglan.

A nagyméltóságu püspöki kar, amennyiben az egyházi tudományosság és az egyházi művészet fejlesztése érdekében, a római intézetek fentartását kívánatosnak tartja; könnyen találhat megfelelő módozatokat, melyek ezen cél elérését lehetővé teszik és biztosítják.

Szerencsésnek fogom magamat érezni, ha ehhez ajánlatommal hozzájárulhatok.

Budapest, 1910. október 15-ikén.

XIV.

A Tiszántúl 1911. évi febr. 8. számából.

A római magyar történeti intézet.

Már vagy 5—6 éve magyar lakók nélkül szomorkodik Rómában az a csinos villa, melyet Fraknói Vilmos arbei vál. püspök, szenjobbi apát és nagyváradi kanonok avégre emelt, hogy ott magyar történeti intézet legyen. Most, ha jól tudjuk, valamelyik orvos gyermekszanatoriumnak bérlé.

Örömmel olvastuk azért a Budapesti Hirlap febr. 1-iki és még bővebben az Egyházi Közlöny február 8-iki számában, hogy a nagynevű történetíró most mind a most is magyar művészekről lakott művészeti ház, mind a történeti intézet további fenállására, illetőleg felelevenítésére a magyar kath. püspöki kar elé nevezetes ajánlatokat terjesztett.

Mivel azonban ez ajánlatokban a szenjobbi apátság és az egyik nagyváradi kanonoki szék jövedelmeinek lekötéséről is szó van, megkérdeztük a nagyváradi 1. sz. káptalan egyik tagját, hogy mi a felfogása a káptalannak e jövedelmek lekötéséről. Megkérdezendőnek tartottuk ezt annál is inkább, mert hiszen a káptalan a kanonoki szék jövedelmei tekintetében közvetlenül, a szenjobbi apátságnál pedig mint vagyonőr közvetlen érdekelve van.

A megkérdezett, miután felhatalmazást nyert, hogy nyilatkozatot tehessen, körülbelül ezeket mondotta:

A nagyváradi 1. sz. káptalan mindig örömmel hallotta Fraknói Vilmos püspök úrnak azon fáradozását és áldo-

zatkészségét, hogy Rómában magyar történeti intézetet létesítsen. Hogyne hallotta volna ezt örömmel, mikor ugyanazon célra, melyre ez alapítandó intézet irányul, az 1883–93. években maga is 10.000 koronát adott.

Most is teljes lelkéből méltányolja a káptalan azon vállalási hazafias és művészi okokat, melyek Fraknoi püspök urat e történeti és az utóbb emelt művészeti intézetek felelevenítésére, illetőleg biztosítására készítetik. A módoszatokra nézve azonban komoly aggodalmai és ellenvetései vannak.

Ami először a szentjobbi apátság jövedelmének a római intézetek javára való lekötését illetik, erről a káptalannak, mint ez apátság vagyonőrének és üresedés esetén gondozójának meg van a maga véleménye, de erre nézve (valamint az alábbi ügyben is) csak az illetékes helyen fogja megtenni a maga észrevételeit.

De határozottan tiltakozik a káptalan az ellen, hogy nagyváradi I. sz. kanonoki székének összes jövedelmeit kellő formában kiállítandó, vissza nem vonható nyilatkozattal a római intézetek javára szolgáló pénzalapnak lekösse. Erre Fraknoi püspök urnak a királyi adománylevél szerint a káptalan e kanonoki szék jövedelmeiről senki másnak, mint a javadalmazsának, számolni nem tartozik. De meg képtelenség is, hogy a káptalan legbelsőbb vagyoni ügyeibe egy harmadik személy, mint a minő volna a római intézetek pénzalapja, az összes jövedelem érdekében beleszóljon és a káptalant épen egyik legnemesebb hivatásában az évenként több ízben is gyakorolni szokott testületi jótékonyságban korlátozza. Épp az elmúlt hónapokban is történt (még pedig Fraknoi Vilmos püspök ur tudtával és szíves hozzájárulásával), hogy a káptalan templomi célra minden egyes kanonoki széket nagyon érdeklő adományt szavazott meg s ezt olyan intézet, melyet összes jövedelem illetne meg, bizonyára kifogásolta volna.

Természetesen a káptalan a nemes célokért hozott áldozatokat, ha azt valaki a saját jövedelme fölöslegéből teszi, mindig nagyrabecsüli és így nemcsak nincs kifogása az ellen, hanem ellenkezőleg örvend azon, ha Fraknoi püspök ur Öméltósága nagylelkű elhatározásaitól sarkaltatva, kanonoki széke jövedelmeit a fentjelzett nagy czélok megvalósítására fordítja, de a mások sérelmére teendő adományozásokat és az egyházi javadalmak meg nem felelő lekötését nem helyesli.